

SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ

SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ

Tým autorů: Laura Fónadová, Marie Hladká, Eva Kopčíková, Zuzana Rennerová

OBSAH

ÚVOD	2
1. VYMEZENÍ SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ.....	4
1.1. Dimenze sociálního vyloučení	5
1.2. Koncept inkluze v akademickém i širším diskurzu.....	9
1.3. Širší společenský kontext problematiky inkluze.....	11
2. LEGISLATIVNÍ RÁMEC	13
3. PŘÍPADY DOBRÉ PRAXE NA POLI SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ A INSPIRACE ZE ZAHRANIČÍ	21
4. EKONOMICKÉ DOPADY SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ V ČR.....	25
5. DOPADY NA KVALITU ŽIVOTA.....	28
5.1. Vyhodnocení vybraných indikátorů sociálního začleňování	29
6. PŘÍPADOVÁ STUDIE: ZAČLEŇOVÁNÍ V OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ.....	33
6.1. Důvody pro inkluzivní snahy v oblasti vzdělávání	34
6.2. Role různých aktérů.....	36
6.3. Uskutečněná systémová inkluzivní opatření.....	38
6.4. Aktuální opatření.....	38
ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ	41
POUŽITÉ PRAMENY.....	42

ÚVOD

V České republice se politika sociálního začleňování začala vytvářet „shora“, když byl v návaznosti na podněty ze strany EU formulován přístup na národní úrovni. Obtížněji se tato agenda prosazuje na nižší úrovni veřejné správy. Publikace z let 2006 – 2009 (např. Rákoczyová, Trbola, 2006; Rákoczyová, Sirovátka, 2006; aj.) poukázaly na bariéry rozvoje sociálně-inkluzivních lokálních přístupů v ČR (nevyjasněné kompetence, nedostatečná koordinace, politická citlivost aj.). V následujícím období došlo k rozvoji celé řady nástrojů, které mají potenciál podpořit agendu sociálního začleňování na lokální úrovni: např. aktivity Agentury pro sociální začleňování, rozvoj postupů komunitního plánování, alokace prostředků strukturálních fondů. Zapojení lokálních vlád do procesu sociálního začleňování se však stále jeví jako nedostatečné (Trbola, Nečasová, Rákoczyová, 2015).

Pro politiky a vědce po celém světě je nutností pochopit fenomén sociálního vyloučení a zároveň nikdy nekončící výzvou snížit počet sociálně vyloučených jedinců. Nedostatečná integrace, nebo dokonce rozpad a fragmentace společenských vztahů těchto jedinců zabraňují nejen jejich participaci v majoritní společnosti, ale jsou také často příčinou pro napětí mezi skupinami i tvorbu sociálně patologického chování. Sociální vyloučení je tvořeno kombinací nevýhod. Je charakteristické vytrvalostí v průběhu času a koncentrací na určité skupiny populace nebo lokality. Jeho zdánlivá odolnost vůči stávajícím nebo tradičním politickým opatřením vytváří nepřekonatelnou bariéru mezi znevýhodněnými osobami a většinovou společností (Levitas a kol., 2007, Mathieson a kol., 2008). Sociální vyloučení představuje složitý multidimenzionální mechanismus, který je zachycen v celé řadě životních oblastí jednotlivce a jehož dopady tuto individuální rovinu přesahují.

Nezaměstnanost a z ní plynoucí chudoba je obecně vnímána jako jedna z nejdůležitějších příčin i projevů sociálního vyloučení. Nicméně sociální vyloučení se rovněž týká všeobecně nevýhod souvisejících např. se vzděláváním, s bydlením a dalšími jevy, které vytrvale snižují šance sociálně vyloučených osob na získání přístupu k významným společenským institucím, jež distribuuje služby a finance. Sociální vyloučení se rovněž týká rozsahu a kvality sociálních sítí těchto jedinců (Percy-Smith 2000).

Veřejně-politická agenda sociálního začleňování se dnes opírá o intenzivní laickou, odbornou i akademickou debatu a výzkum tohoto fenoménu a jemu spřízněných konceptů. V

posledních několika letech je tato oblast tematizována stále častěji, ať už se jedná o odborné práce, koncepční materiály institucí veřejné správy, výzkumy, či zprávy v médiích. Tento text se bude zabývat současnou situací týkající se sociálního začleňování a praxí, která je v jeho záběru uplatňována. Nejdříve budou vymezeny relevantní pojmy, tematické okruhy a skupiny obyvatelstva, kterých se sociální začleňování týká společně s uvedením rizikových faktorů. Dále se práce pokusí zachytit vývoj politik sociálního začleňování v poslední době a bude se věnovat případům dobré praxe z ČR i zahraničí. Rozebrány budou stručně také ekonomické a společenské dopady aktivit na poli sociálního začleňování a příklady vybraných indikátorů zachycujících situaci v souvislosti s potlačováním chudoby a sociálním vyloučením.

1. VYMEZENÍ SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ

Sociálním začleňováním se podle právního řádu ČR (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů) rozumí proces, který „zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný“. Cílem agendy sociálního začleňování je tedy překonat exkluzi, jakožto důsledek selhání jednoho nebo více společností integrujících společenských systémů - demokratického a legislativního systému zajišťujícího občanskou integraci, trhu práce zajišťujícího ekonomickou integraci, systému sociálního státu zajišťujícího sociální integraci, či rodiny a komunity zajišťujícího interpersonální integraci (Berghman 1997 in Mareš, Sirovátka 2008).

Jakkoliv není začleňování (inkluzie) přímým protikladem slova vyloučení (exkluze), nelze je od sebe oddělit. Jako **sociální vyloučení** lze podle uvedeného zákona chápat „vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace“ (MPSV, 2012). Sociální vyloučení tedy obecně lze pojímat jako mechanismus znesnadňující určitým skupinám populace přístup k odpovídajícím materiálním i duchovním zdrojům, který tyto vytlačuje na okraj dané společnosti (Trbola et al., 2015).

Problém sociálního vyloučení se týká specifických problémů a situací určitých **skupin populace**. Nejčastěji se vztahuje k lidem bez domova, Romům, nezaměstnaným, jedincům pobírajících dávky pomoci v hmotné nouzi a žijícím na ubytovnách. V souvislosti se sociálním vyloučením bývají rovněž často uváděny osoby drogově závislé či psychicky nemocné, nízkopříjmové a zadlužené domácnosti, osoby opouštějící zařízení výkonu trestu či zařízení ústavní výchovy. Specifickou skupinou ohroženou sociálním vyloučením jsou rovněž senioři a lidé se zdravotními handicapy (Trbola et al., 2015). Nutno ovšem dodat, že problematika sociálního vyloučení je způsobem identifikace postižených skupin populace obtížně uchopitelná, vzhledem k multidimenzionalitě příčin sociálního vyloučení i začleňování, a jednotlivé skupiny se většinou vzájemně překrývají, což znamená pro inkluzivní sociální politiku zásadní výzvu. Negativní dopady sociálního vyloučení také nepostihují pouze sociálně vyloučené, ale působí na celospolečenské úrovni ve formě sociální dezintegrace, polarizace společnosti, oslabení solidarity a sociální koheze a nahrávají extremistickým

hnutím. Fenomén sociálního vyloučení se tak může stát hrozbou pro společnost jako celek (Mareš, 2008).

1.1. Dimenze sociálního vyloučení

Sociální vyloučení je jevem komplexním, multidimenzionálním. Ve výčtu jednotlivých dimenzí nepanuje mezi jednotlivými autory shoda. Často bývají uváděny tři dimenze, politická, sociální a ekonomická, jako dimenze základní, ze kterých se pak odvíjejí další faktory sociálního vyloučení. Tyto faktory někteří autoři vnímají jako natolik závažné, že je uvádí jako další dimenze (Percy-Smith 2000). Mareš ve svém článku popisuje následujících sedm dimenzí sociálního vyloučení:

- **ekonomické vyloučení:** spočívá v uzavření přístupu na primární i sekundární trh práce, v chudobě a následném uzavření životních šancí. Postavení jedince na trhu práce je klíčové nejen pro jeho finanční příjem, ale je to rovněž determinanta jeho dalšího podílení se na společenských aktivitách.
- **sociální vyloučení:** brání takto vyloučeným osobám sdílet určité sociální statuty a participovat na určitých sociálních institucích. Jak již bylo zmíněno, jejich společenské styky se pak omezují na kontakty s lidmi, kteří se nacházejí ve stejném postavení jako oni, a i počet těchto kontaktů je nižší, než počet kontaktů u jedince z většinové společnosti.
- **politické vyloučení:** znamená upírání občanských, politických, ale i základních lidských práv.
- **kulturní vyloučení:** jedná se o odepření práva participovat na kultuře společnosti. Takto vyloučené osoby mají omezen přístup ke vzdělání a znalostem, které jsou většinovou společností uznávány a ceněny.
- **vyloučení z bezpečí:** vystavení vyšším rizikům. V realitě to vypadá tak, že sociálně vyloučené osoby žijí v lokalitách s vysokou mírou vyskytujících se sociálně patologických jevů.
- **vyloučení z mobility:** neboli prostorová segregace souvisí s neadekvátním rozprostřením různých skupin obyvatelstva v různých lokalitách města, které obývají. Vyloučení z mobility úzce souvisí s tématem celé mé bakalářské práce, bude mu proto věnována následující podkapitola

- **vytlačení symbolické:** stigmatizace jedinců či sociálních skupin vnímaných jako odlišných a jejich vyčleňování z hlavního proudu společnosti. Takto vytlačení jedinci jsou většinou společností vnímáni jako neplatíči, nepřizpůsobiví či špinaví, podle toho s nimi většinová společnost také jedná (Mareš, 2000).

Podle Evropské komise (Evropská komise 2001 in Mareš, 2006) je sociální exkluze způsobena zejména řadou strukturálních a institucionálních příčin. Sociální exkluzi vymezuje především jako důsledek kombinovaného vlivu **nezaměstnanosti, nízké vzdělanosti a kvalifikace, nízkého příjmu, neadekvátního bydlení, zhoršeného životního prostředí, vysoké kriminality, nedostupnosti kvalitní lékařské péče a kvalitního vzdělávání, krize rodiny a dalších sociálních institucí** klíčových pro občanskou společnost. Na sociální vytlačení může být nahlíženo rovněž jako na **důsledek odlišné etnicity**, což se může týkat kromě romské populace i některých přistěhovalců. Stejně, jako se skupiny ohrožené sociálním vytlačováním vzájemně překrývají, jedná se většinou i v případě rizikových faktorů v reálných situacích o kumulaci několika z nich najednou. Sociální vytlačení je spojováno často především s **předsudky, diskriminací, xenofobií** zástupců majoritní populace. Svou roli v tomto ohledu sehrává rovněž problematika **prostorového aspektu** sociálního vytlačení většinou v důsledku přirozeného stěhování těchto skupin do lokalit s cenově výhodnějším bydlením (Trbola et al., 2015). V současné době trend sestěhování sociálně nepřizpůsobivých občanů do ohraničených či odlehlých lokalit, který byl v minulosti obvyklým postupem lokálních politiků, zapříčiňují především majitelé nájemních bytů, kteří kupují levné byty a pronajímají je lidem hradícím náklady na bydlení zpravidla ze sociálních dávek k bydlení v nejrůznějších podstandardních prostorech (MV ČR, 2009). Někdy tak může docházet k prostorovému vytlačení celých regionů, kdy je prostor dělen na jádro a periferii.¹ Prostorová či tzv. rezidenční segregace (srov. Massey, Denton, 1988) je definována jako nerovnost v prostorovém rozložení sociálních skupin. Massey a Denton (1988) hovoří o významu prostorové distribuce skupin právě ve vztahu k problému sociálního vytlačení, konkrétně segregace. Jejich základním tvrzením je, že pro překonávání sociálního vytlačení je klíčovým předpokladem především odstranění prostorově či rezidenčně podmíněných nerovností. V ČR se dosud koncentrují lidé sociálně vytlačení v objektech či lokalitách poměrně

¹ Za extrémní formu vytlačení se považuje tzv. ghettoizace, tedy úplné oddělení lidí koncentrovaných v ghettu od hlavního proudu společnosti. (Mareš et al., 2008).

integrovaných do okolní zástavby, přesto se zde projevují typické rysy dopadu sociálního vyloučení, kdy se „*koncentrace vyloučených stává atributem prostoru, který obývají, a zpětně posiluje jejich vyloučení a omezuje jejich životní šance*“ (Mareš et al., 2008:20).

Koncept sociální inkluze (neboli začlenění či začleňování), jako komplementární pojem k sociální exkluzi (sociální vyloučení), je nedílnou součástí dnešní evropské sociální politiky i akademického diskurzu. Poprvé se tyto dva pojmy objevují v šedesátých letech minulého století v souvislosti s Evropskou sociální chartou.

Příbuzným pojmem k inkluzi je pojem **integrace** a často se, zejména v běžné řeči, zaměňují. Odborná literatura není zcela jednotná v tom, zda je možné inkluzi a integraci od sebe obsahově jednoznačně odlišit. V českém prostředí například v oblasti vzdělávání Votavová (2013) ve svém přehledu uvádí, že "*pojmy integrace a inkluze jsou používány v souvislosti s přijímáním a efektivním vzděláváním žáků se speciálními vzdělávacími potřebami*". Dle ní však jde spíše o dobovou ukotvenost pojmů. Zatímco používání termínu integrace bylo charakteristické pro osmdesátá léta dvacátého století, od devadesátých let minulého století diskurs ovládal pojem sociální inkluze (Votavová, 2013).

Při podrobnějším pohledu však najdeme jistý významový rozdíl mezi těmito dvěma pojmy či kategoriemi. Inkluze vyjadřuje především snahu o zabránění či odstranění nežádoucích selektivních mechanismů, které vedou k sociálnímu vyloučení či k segregaci. Inkluze je přitom dynamický a multidimenzionální proces odkazující k členství ve společnosti. Mareš, Rákoczyová et al. (2006) rozlišují následující čtyři základní dimenze inkluze:

- **politická a občanská inkluze** (koresponduje se státem a občanskou společností a vyjadřuje příležitosti k politické participaci)

- **ekonomická inkluze** (jde o centrální inkluzivní mechanismus, představuje participaci na trhu práce, zaměstnání – ruší ekonomickou exkluzi z produkce či spotřeby)

- **sociální inkluze** (ruší exkluzi v sociálním životě danou nedostatkem příležitostí společenského života, slabostí sociálních sítí, sociální izolací či diskriminací)

- **kulturní inkluze** (ruší symbolické vyloučení v důsledku kulturních odlišností).

Jak exkluze, tak inkluze souvisejí tedy především s problémem socioekonomických, politických a kulturních nerovností, nikoli však ve smyslu rovnosti či nerovnosti výsledků, nýbrž příležitostí či životních šancí. Koncept exkluze proto představuje jistý odklon od

tradičního pojetí chudoby a posouvá pozornost směrem k fenoménům koncentrace rizik chudoby, k jejich přetrvávání v čase (sociální a kulturní reprodukce chudých či uvěznění v pasti chudoby) až k mechanismům sociálního vylučování. Oblasti, které sociální exkluze/inkluzi zahrnuje, jsou zejména bydlení, vzdělávání, práce, zdraví a služby. Sociální exkluze je totiž vnímána jako proces, který se obvykle týká deprivace ve více oblastech či dimenzích života zároveň, které se navzájem ovlivňují. Dle Mareše, Rákoczyové, Sirovátky et. al. (2006:6) „přesun od pojmu chudoby k pojmu exkluze není tedy jen pouhou záměnou pojmů, ale představuje i záměnu předmětu zájmu“ . „Výhodou“ konceptu exkluze je právě jeho schopnost zohlednit komplexnost a provázanost těchto negativních jevů.

Důraz evropských politiků kladený na nebezpečí sociální exkluze, a důvody, proč se sociální exkluzi pokoušejí zmírňovat či dokonce eliminovat, lze vysvětlit tím, že exkluze je chápána jako nebezpečí ohrožující sociální integraci a kohezi společnosti. Sociální exkluze rovněž zpochybňuje spravedlivou a tedy rovnou distribuci sociálních příležitostí či šancí uspět ve společnosti (Mareš, Rákoczyová, Sirovátka, 2006; Mareš, Sirovátka, 2008). Hovoříme-li o rovných příležitostech, není to myšleno ve smyslu úplné rovnosti (tedy aby měli všichni stejnou velikost zdrojů), nýbrž to znamená požadavek spravedlivé distribuce příležitostí či přístupu ke službám nejrůznějšího charakteru. Koncept rovných příležitostí tedy souvisí s problematikou těch sociálních nerovností, které jsou systémové a které jsou obecně považovány za nespravedlivé, neboť nejsou způsobeny schopnostmi či úsilím člověka.

Minulá česká koaliční vláda ve svém programovém prohlášení (z roku 2014) označuje boj proti sociálnímu vyloučení za jednu ze svých klíčových priorit. Zavázala se nalézt kompaktní řešení sociálního bydlení, zabránit bezdomovectví, poskytovat sociální pomoc a terénní práce, dále poskytování dávek státní sociální podpory a hmotné nouze, inkluzivního vzdělávání, politiky zaměstnanosti, boje proti zadlužování, bezplatné právní pomoci a poradenství, zabránění zneužívání sociálního systému, např. v podobě obchodu s chudobou v předražených ubytovnách. Prohlášení zahrnovalo také závazek rozvinutí aktivní politiky zaměstnanosti se zaměřením na zvláště ohrožené skupiny (ženy s malými dětmi, mladí lidé do 30 let, lidé v předdůchodovém věku, lidé s nízkou kvalifikací, lidé ohrožení sociálním vyloučením a lidé se zdravotním postižením) - (srov. programové prohlášení vlády České republiky, 2014).

1.2. Koncept inkluze v akademickém i širším diskurzu

Mareš, Rákoczyová a Sirovátka konstatují, že „otázka konceptů jako jsou sociální koheze/soudržnost a integrace, solidarita, sociální exkluze či sociální inkluze řeší sociologie tak jako i ostatní sociální vědy prakticky již od chvíle, kdy se ve společnosti v průběhu devatenáctého století postupně etablovaly“ (2006:8). Jde o ústřední témata sociologických zkoumání již od jejich počátků.

Co se týká **příčin sociální exkluze**, lze rozlišit různá teoretická vysvětlení. Na jedné straně stojí vysvětlení, které vidí příčiny na straně sociálního systému, na druhé straně je pohled, který vidí důvody na straně individuálních selhání či kulturních, resp. etnických odlišností. V politické perspektivě je první vysvětlení levicové. Jeho představitelé se soustřeďují na socioekonomickou strukturu společnosti, státní zřízení či sociální uspořádání společnosti. Druhé vysvětlení můžeme v politické rovině označit za pravicové nebo také konzervativní. Vychází z toho, že za své životní podmínky si mohou jedinci sami. Jsou to jejich hodnoty, názory a postoje, co způsobuje jejich způsob života a sociální či ekonomickou situaci, v níž se nacházejí (srov. Barša, 1999, Katrňák, 2004).

V prvním případě jsou příčinou přetrvávání sociálních a ekonomických nerovností vnější podmínky sociálního života, do nichž se člověk narodil, a které nemůže ovlivnit. Může sice usilovat o cokoliv, ale v zásadě dosáhne pouze toho, co mu společenské či ekonomické uspořádání dovolí. Ve druhém případě jsou příčiny nerovností v člověku samotném, v nedostatku vůle anebo v jeho kulturních hodnotách a přístupu k okolnímu světu. V takovém případě může člověk dosáhnout všeho, o co usiluje, protože však neusiluje dostatečně, anebo usiluje pouze o specifické cíle, podmíněné jeho hodnotami či kulturním prostředím, ve kterém žije, dosahuje pak také pouze těchto cílů.

Tento protiklad byl později obohacen o třetí teoretickou pozici, která zdůrazňuje rozdílné dispozice pro ohroženost sociálním vyloučením. Představitelé této pozice a priori nepopírají předchozí dvě vysvětlení, ale staví se proti poněkud sterilnímu protikladu strukturní podmíněnosti versus jednání a pokoušejí se najít spojnice mezi nimi (srov. Barša, 1999; Fónadová, 2014).

Podobně jako v otázce příčin sociální exkluze, tak i k sociálnímu začleňování existují rozdílné přístupy. Jejich varianty se odlišují právě dle předpokládaných příčin sociálního vyloučení a následně také podle toho, na co kladou při řešení důraz. Dle Mareše a Sirovátky (2008) na

jedné straně stojí přístup, který vidí příčinu v individuálním (morálním) selhání, na straně druhé naopak pohled, který vidí důvod v kumulaci objektivních znevýhodnění. Od těchto jednotlivých přístupů se pak v sociálněpolitické rovině odvíjejí i odlišné strategie sociálního začleňování.

První „individualizující“ přístup je založený na nutnosti individuální (nominální) flexibility jednotlivce. Současně s tím se v tomto přístupu minimalizuje rozsah redistribuce, která je značně selektivní, s důrazem na potřeby a individuální odpovědnost jednotlivce. Sociální participaci zpravidla nevěnuje až takovou pozornost, neboť za klíčovou pro sociální začlenění považuje účast na trhu práce. Akcentuje především přijetí morálního závazku účasti na placené práci a požadavku soběstačnosti (Mareš, Sirovátka, 2008).

Druhý přístup, který předpokládá objektivní příčiny sociálního vyloučení, klade naopak akcent na větší redistribuci, jež má poskytnout jistý společenský „standard“ a který zamezí materiální deprivaci i vyloučení z většinového způsobu života. Při pomoci překonávání různých bariér zdůrazňuje podporu rozvoje lidského a sociálního potenciálu těch, kteří jsou ohroženi sociálním vyloučením. Současná literatura zabývající se strategiemi začleňování na trhu práce reflektuje zmíněný rozdíl mezi individualizujícím a objektivizujícím pojetím a rozlišuje dva přístupy: *workfare* versus *insertion* (Morel 1998; Lødemel, Trickey 2001) nebo *workfare model* versus *social inclusion model* (Nicaise 2002) či vynucená participace versus začlenění pomocí participace (van Berkel, Møller; 2002) (srov. Mareš, Sirovátka, 2008).

Pro proces implementace opatření v oblasti sociálního začleňování je také důležité porozumět jednak rozsahu a intenzitě sociálního vyloučení, resp. faktorům, které sociální začleňování znemožňují, a dopadům jejich působení, a také faktorům, které naopak sociální vyloučení eliminují, a to zejména těm, které spočívají ve vlastnostech a dopadech veřejných politik sociálního začleňování (Sirovátka, Rákoczyová et.al., 2013).

Jak vyplývá i z minulého programového prohlášení vlády, se sociálním vyloučením jsou v českém kontextu spojovány zejména osoby chudé, nezaměstnané, neúplné rodiny, důchodci, domácnosti s nízkými příjmy a ženy (vzhledem k jejich postavení na trhu práce). Dále však též osoby s nedostatečným vzděláním, lidé s mentálním či fyzickým handicapem či lidé v jiné těžké životní situaci. Zatímco je problém sociální exkluze, zejména v některých zemích Evropské unie, výrazně spojován či posilován s migračními pohyby, v dalších zemích hrají podobnou roli jako migranti příslušníci početných národnostních, etnických – v případě

středoevropských zemí se jedná především o Romy – či jinak definovaných menšin. Vyloučení však má zároveň svou významnou teritoriální dimenzi: například míra chudoby a sociálního vyloučení se vyznačuje prostorovou koncentrací. „Dochází pak k tomu, že některé charakteristiky sociálního vyloučení se vztahují spíše k lokalitě a populaci zde žijící než k jednotlivcům“ (Sirovátka, Rákoczyová et al., 2013:6).

1.3. Širší společenský kontext problematiky inkluze

Studie či zprávy, zmíněné v předchozí kapitole, vypovídají zároveň i o širším kontextu či předpokladech společenského přijetí agendy exkluze a začleňování. Přijetí agendy či konkrétních opatření směřujících k této problematice značně závisí na obecné společenské důvěře. Je třeba brát v úvahu, že agenda sociálního začleňování vnesená normativně a v důsledku přičlenění České republiky k EU v podstatě z vnějšku, může právě v českém kontextu, který se vyznačuje silným skeptickým postojem, značně znesnadnit jeho společenské přijetí.

Mareš a Sirovátka (2008) před deseti lety píše o tom, že dle některých zjištění je v České republice (podobně jako v některých jiných zemích EU) legitimita agendy sociálního začleňování spíše nízká. Aktuálnější příspěvek Trboly, Sirovátky et al. (2016) uvádí, že jsou obecné indikátory sociální soudržnosti za Českou republiku mírně pod průměrem zemí EU. „V roce 2014 byl zachycen pozitivní trend zlepšení důvěry v lidi, stejně tak ve státní a politické instituce. Přetrvává však spíše vysoká hodnota indikátoru sociální distance vůči určitým skupinám populace“, konstatují Trbola, Sirovátka et al. (2016:71).

V České republice se tato distance nabývající formy odmítání nejvýrazněji týká právě Romů. Výzkumy týkající se otázky vzájemného soužití romské menšiny s ostatními obyvateli ČR dokumentují, že toto soužití je více než třemi čtvrtinami dotázaných vnímáno jako problematické a v čase se zásadně nemění (viz CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., 2016). Romové jsou jako skupina trvalým předmětem řady předsudků či symbolické exkluze ze strany majority. V současném českém vzdělávacím systému je tak status romského dítěte velmi nízký. Z české většinové perspektivy jsou romské děti vnímány jako společensky problematické. Doprovází je pověst, že nemohou kulturně ani kognitivně splnit požadavky vytvořené českým

vzdělávacím systémem, což ze strany majority vede k nezájmu či rovnou jejich odlivu z určitých škol (což je fenomén, který je v anglosaském světě pojmenovaný jako „white flight“) a ve svém důsledku generuje segregaci škol na základě etnického a sociálního původu dětí. To pak posiluje nerovnosti ve vzdělanostních vyhlídkách zejména v případě romských dětí. Jak uvádějí Nekorjak et al. (2011), svobodná volba školy tak přispívá k etnické segregaci škol či tříd.

Ohledně fenoménu etnické segregace romských žáků zmiňovaní autoři (Nekorjak et al., 2011) shrnují základní debatu okolo míry „viny“ vzdělávacího systému. Na jedné straně stojí ti, dle kterých kritika vzdělávacího systému je neodůvodněná, protože problém je především na straně rodiny. Na druhé straně stojí ti, kteří naopak vidí zásadní problém právě v institucionálním rasismu. Výzkumy v této oblasti poukazují právě na to, že český školský systém nedokáže adekvátně vyrovnávat rozdílné dovednosti, které pramení z rozdílného sociálního zázemí (Matějů, Straková, 2006).

2. LEGISLATIVNÍ RÁMEC

V právním řádu České republiky je pojem sociální začleňování definován v § 3 písm. e) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, a to jako „proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.“ Hlavním cílem je zajistit osobám účast v zaměstnání a rovný přístup ke všem právům, zdrojům, zboží a službám – zejména bydlení, sociální ochraně, zdravotní péči a vzdělání, a tím působit preventivně proti sociálnímu vyčlenění. Uvedeným termínem se rozumí „vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace“ [§ 3 písm. f) zák. č. 108/2006 Sb.].

Základním koncepčním dokumentem, který popisuje prioritní témata České republiky pro oblast sociálního začleňování osob v období let 2014–2020 a pro čerpání podpory z veřejných rozpočtů i využívání evropských strukturálních a investičních fondů v programovém období 2014+, je *Strategie sociálního začleňování 2014-2020*.² Předmětná strategie má přispět k plnění národního cíle redukce chudoby a sociálního vyloučení („udržení hranice počtu osob ohrožených chudobou, materiální deprivací nebo žijících v domácnostech s nízkou pracovní intenzitou do roku 2020 na úrovni roku 2008“), k němuž se Česká republika zavázala v koncepci *Evropa 2020*.³ Plnění uvedeného cíle je monitorováno prostřednictvím *Národního*

² Strategie navazuje na další koncepční dokumenty, které integruje a doplňuje [Evropská platforma pro boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení: evropský rámec pro sociální a územní soudržnost – Sdělení Evropské komise (+ Rámcová pozice ČR); Investice pro evropskou konkurenceschopnost: Příspěvek České republiky ke Strategii Evropa 2020: Národní program reforem České republiky 2011 a 2012; Souhrnný návrh zaměření budoucí kohezní politiky EU po roce 2013 v podmínkách České republiky; Rozvojové priority MPSV na období 2014+; Národní akční plán inkluzivního vzdělávání; Koncepce a Strategie zaměstnanosti ČR do roku 2020; Koncepce bydlení ČR do roku 2020; Komplexní řešení sociálního bydlení; Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020; Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011-2015; Národní strategie ochrany práv dětí (priority na léta 2012-2018); Akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí na období 2012-2015; Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008-2018; Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017; Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010-2014; Koncepce romské integrace na období 2010-2013; Zpráva o stavu romské menšiny v roce 2012; Koncepce boje proti extremismu pro rok 2013; Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2012 až 2015].

³ Strategie Evropa 2020 nahradila Lisabonskou strategii z roku 2000, jejímž cílem bylo vytvořit z Evropské unie do roku 2010 „nejdynamičtější a nejkonkurenceschopnější ekonomiku světa založenou na znalostech, schopnou udržitelného hospodářského růstu, vytváření více kvalitních pracovních příležitostí a zachovávající sociální soudržnost“. Lisabonská strategie byla založena na třech hlavních pilířích: 1. Evropské strategii zaměstnanosti, 2. Evropské strategii sociálního začleňování, 3. Evropské strategii udržitelného rozvoje. V letech 2004-2010 připravovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí na základě uvedené koncepce v dvouletých intervalech národní akční plány sociálního začleňování. Od roku 2006 se tyto plány staly součástí Národních zpráv o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování České republiky, které dále obsahovaly Národní strategii pro důchody a Národní strategii zdravotní a dlouhodobé péče. V současnosti je v oblasti boje

programu reforem ČR, který je každoročně aktualizován, a to v návaznosti na vývoj plnění cílů strategie na celoevropské úrovni, dosažený pokrok v zemi a vývoj politických priorit vlády.

Monitoring plnění a vyhodnocování účinnosti opatření obsažených ve *Strategii 2014-2020* provádí **Komise pro sociální začleňování**, která je stálým poradním, iniciativním a koordinačním orgánem ministra práce a sociálních věcí v oblasti sociální politiky se zaměřením na boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Posláním Komise je především zajišťovat implementaci politiky České republiky a Evropské unie v oblasti sociálního začleňování přípravou národních strategických dokumentů v této oblasti a monitorovat a analyzovat naplňování stanovených cílů. Ministerstvo práce a sociálních věcí zpracovává každoročně ve spolupráci s Komisí *Zprávu o plnění opatření Strategie sociálního začleňování 2014-2020*, kterou předkládá vždy do 30. dubna následujícího kalendářního roku členům vlády.

Základním nástrojem pro řešení sociálního začleňování osob sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených je z pohledu *Strategie 2014-2020* sociální práce – profesionální aktivita vytvářející podmínky pro nerušené naplňování základních lidských práv a svobod, zejména práva na zachování lidské důstojnosti, a spočívající v pomoci konkrétním osobám či komunitám s cílem zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování v přirozeném prostředí. Tam, kde u klientů již společenské uplatnění není možné, podporuje sociální práce co nejdůstojnější způsob jejich života.

Strategie 2014-2020 označila za hlavní nedostatky v oblasti sociální práce především personální a finanční poddimenzovanost celého sektoru, nevyjasněnost a nejednotnost cílů sociální práce, nevyjasněnost kompetencí jednotlivých aktérů sociálního začleňování na místní úrovni a v neposlední řadě také nedostatečnou spolupráci a koordinaci aktérů při samotném výkonu sociální práce. K tomu přistupuje dynamika společenského vývoje, která nejenomže podněcuje změny v demografické struktuře obyvatelstva, ale také implikuje komplexnost a složitost sociálních problémů, jež vyžadují vysoce odborné a mnohaúrovňové intervence ze strany sociální práce.

s chudobou a sociálním vyloučením stěžejní iniciativou *Strategie Evropa 20* Evropská platforma pro boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

Na základě identifikovaných potřeb⁴ zpracovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí minulé vlády jako hlavní gestor celé problematiky v posledním funkčním období věcný záměr zákona o sociálních pracovnících, který představuje legislativní úpravu odborného statusu – profese a systému celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků za účelem garance odbornosti a kvality výkonu sociální práce na území ČR. Navrhovaná právní úprava má být jedním z pilířů sociálního systému v České republice – stanovuje předpoklady a podmínky pro výkon sociální práce, vymezuje profesní postavení sociálních pracovníků a možnosti jejich profesního růstu a zřizuje registr sociálních pracovníků, kdy část tohoto registru má být veřejná a dostupná prostřednictvím webové aplikace.

Mezi další oblasti významné pro řešení sociálního začleňování *Strategie 2014-2020* řadí:

- sociální služby – „činnost nebo soubor činností podle zákona o sociálních službách zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení“ [§ 3 písm. a) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů];
- podporu přístupu k bydlení, které představuje základní podmínku sociálního začlenění – bezdomovectví je chápáno jako extrémní forma sociálního vyloučení, která ztěžuje, nebo dokonce znemožňuje přístup k dalším zdrojům;
- podporu rodiny, která zaujímá v procesu soudržnosti a dalšího rozvoje společnosti klíčové postavení;
- podporu v oblasti rovných příležitostí,
- podporu rovného přístupu ke vzdělání, které napomáhá k eliminaci sociálních rozdílů a ke snižování nákladů budoucích sociálních politik;
- podporu rovného přístupu k zaměstnání (a jeho udržení) – podpora zaměstnanosti je nezbytným předpokladem k zajištění adekvátního příjmu a zabránění ohrožení chudobou;
- zajištění slušných životních podmínek;
- podporu přístupu ke zdravotní péči;

⁴ Musil, Bareš, Havlíková (2011) uvádějí – pokud jde o problémy v oblasti výkonu sociální práce – nízkou informovanost veřejnosti o možnostech podpory a pomoci ze strany sociálních pracovníků, resp. sociální práce, nedostatečné využívání potenciálu sociálních pracovníků, kdy v praxi je jejich činnost často redukována na zajišťování administrativy nebo ošetření akutních situací klienta, a dále provádění některých činností sociální práce osobami bez patřičné kvalifikace.

- podporu dalším začleňujícím veřejným službám, zejména prevenci kriminality a podporu začleňujících služeb pro osoby závislé (na návykových látkách, patologickém hráčství a jiných závislostech) a osoby těmito závislostmi ohrožené.

Vzhledem k omezenému rozsahu této publikace nemůže být jednotlivým oblastem věnována detailní pozornost. Je však třeba zmínit novelu zákona č.108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, kterou připravilo Ministerstvo práce a sociálních věcí v posledním funkčním období vedle věcného záměru zákona o sociálních pracovnících a která má za cíl jednak zoptimalizovat, zpřehlednit a zjednodušit systém sociálních služeb a služeb poskytovaných na základě pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, jednak zpřesnit pravomoci a kompetence orgánů veřejné správy tak, aby odborná pomoc byla co nejlépe potřebným občanům. Předpokládaný termín nabytí účinnosti byl s výjimkou vybraných ustanovení stanoven na 1. leden 2018. Ani tuto předlohu se však nepodařilo schválit. Celý sektor a zejména systém sociální práce v ČR tak zůstává roztržštěný. Nadále existují významné rozdíly v rozsahu, dostupnosti a kvalitě poskytování jak sociálních služeb, tak sociální práce, která je závislá na místních podmínkách v jednotlivých obcích.

V ČR se politika sociálního začleňování začala tvořit a prostřednictvím **podnětů ze strany EU**, kde se koncept rozšířil zejména koncem 90. let⁵. Pod vlivem vývoje na poli EU byl postupně formulován také přístup k praxi sociální politiky na národní úrovni v této oblasti. V rámci **otevřené metody koordinace (OMK)** ovlivňuje Evropská komise členské země, co se týče přijímání odpovídajících cílů a opatření v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení a společně s nimi provádí hodnocení dosažených výsledků (Mareš, Sirovátka, 2008). Základním prvkem v tomto směru byly Národní akční plány sociálního začleňování (NAPSI), s jejichž formulací má ČR zkušenost od roku 2004. Od roku 2006 již byly NAPSI součástí Národní zprávy o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování (MPSV, 2014), v souvislosti s přehodnocování Lisabonské strategie a tedy i se změnou přístupu EU v politikách sociální inkluze. Po první fázi (2000 – 2005) formování nového přístupu v politikách sociální inkluze se boj proti sociálnímu vyloučení se stal jednou ze tří oblastí sociální OMK, vedle oblasti penzí a zdravotní a dlouhodobé péče. Cíle ve vztahu k sociální inkluzi se zaměřily na specifitější okruhy problémů a kategorie osob s akcentem na integraci

⁵ Výslovný závazek k přijetí adekvátních kroků v oblasti sociálního začleňování ve prospěch sociálně vyloučených občanů, zavedených Amsterdamskou smlouvou v roce 1997, vyplývá již ze Smlouvy o Evropské unii. (Veselá et al., 2009)

na trhu práce a extrémní formy vyloučení (2005 – 2007). Poslední fázi (2008 – 2010) charakterizoval obnovený důraz na sociální dimenzi (Gerbery, Džambazovič, 2011).

Záměrem je rovněž **posílení aktivního přístupu lokálních aktérů** k prevenci a řešení problematiky sociálního vyloučení a další **rozvoj principu mainstreamingu** sociálního začleňování na všech správních úrovních (MPSV, 2014; MPSV, 2016).

S pojmem mainstreaming je spjat proces postupné změny v oblasti odpovědnosti, tedy přenosu z centrální úrovně na regionální a místní, a uplatňování konceptu aktivního začleňování⁶ v rámci dění na úrovni EU. Důsledkem tohoto posunu by měla být demokratizace služeb prostřednictvím **aktivizace občanů** a spoluúčasti různých **lokálních aktérů** na plánování a rozhodování. Na centrální úrovni přitom ale zůstává klasická úloha vymezení rámce a zdrojů pro hlavní instituce sociálního státu, jako je sociální zabezpečení (penzijní systém, sociální dávky, sociální služby aj.) (Trbola et al, 2015). V ČR existuje postupný rozvoj mainstreamingu sociální inkluze, které od dob změn legislativy v oblasti sociálních služeb, zvyšujícího se zapojení organizací občanské společnosti do procesu sociální integrace, inkorporace ČR do struktur EU a zahájení finanční podpory z Evropského sociálního fondu vyzdvihly v rámci rozvoje mainstreamingu sociálního začleňování v ČR **rozšiřování oblastí, kde je sociální začleňování zohledňováno**, neboť se netýká již jen sociální agendy. Zapojení lokálních vlád do procesu sociálního začleňování je však stále nedostatečné. (Trbola et al., 2015)

Rozvoj sociálně-inkluzivních lokálních přístupů a nástrojů, prostřednictvím kterých je možné přizpůsobit řešení místně specifickým podmínkám v období posledních let, zahrnuje např. důležité aktivity vládní **Agentury pro sociální začleňování (ASZ)** v sociálně vyloučených lokalitách⁷, která byla již v roce 2012 vysoce hodnocena na mezinárodně politickém poli v Rámci Rady OSN pro lidská práva, pravidelně přezkoumávající celosvětové dodržování lidských práv (Weinerová, 2012). Významná část bývalých zaměstnanců ASZ je nyní členy

⁶ V rámci aktivního začleňování se uplatňuje koncept sociální politiky jako sociální investice, který spočívá v investicích do rozvoje jednotlivců, komunity a příp. i určitých pobídek a sankcí, přičemž je zde vedoucí role místní správy při podpoře a koordinaci partnerství různých subjektů v daném teritoriu, jasné rozdělení finanční odpovědnosti mezi aktéry na různých úrovních, přístup ke stabilnímu doplňkovému financování z národní úrovně a rovný přístup občanů k právům (Andreotti et al., 2012 in Trbola, 2015).

⁷ V rámci svých aktivit ASZ během tříleté spolupráce s daným městem navazuje lokální partnerství, společně připravují strategické plány, které obsahují souhrny potřeb lokalit a návrhy konkrétních opatření a projektů, jež přispějí k jejich naplnění. Všem partnerům v lokálním partnerství ASZ poskytuje i poradenství pro čerpání prostředků z evropských strukturálních fondů. (ASZ, 2017a). Obce se uchází o spolupráci s ASZ ve výběrových řízeních, aby projevily svou motivaci a chuť svou situaci řešit, včetně připravenosti s ohledem na personální kapacity a finanční prostředky. (Šimáček, 2014) Cílem ASZ je systémová změna, do které by bylo zapojeno co možná nejvíce participujících subjektů.

Institutu pro sociální inkluzi (IPSI), reflektujícího českou veřejnou politiku v oblasti sociálního začleňování a předcházení sociálnímu vyloučení (IPSI, 2017a). Právě IPSI vypracoval mapu událostí týkající se dění ve veřejných sociálních politikách od roku 1990 až do současnosti ve vzájemných souvislostech a s důrazem na dopady konkrétních rozhodnutí na občany ČR.

Na aktuální vývoj v oblasti sociálního začleňování mají politická rozhodnutí v oblasti sociálních politik dominantní význam. V následující části se proto pokusíme shrnout nejpodstatnější kroky v tomto směru za nedávné období:

Ač panovaly v ČR obavy ve vztahu k inkluzivnímu vzdělávání vskutku mnoho, v dubnu v roce 2015 byla pod č. 82/2015 Sb. vyhlášena novela zákona školského zákona, jejímž stěžejním tématem jsou **změny v oblasti vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP)**, (MŠMT, 2015). Žáky se SVP novela nově definovala a zavedla pro ně nárok na podpůrná opatření až v pěti stupních, která jsou nezbytná k plnohodnotnému vzdělávání těchto dětí a odvíjí se od míry jejich znevýhodnění dle posouzení školského poradenského zařízení (MŠMT, 2016). Inkluzivní vzdělávání jako takové ovšem probíhá v ČR již od roku 2005, tedy od doby přijetí školského zákona, který byl v procesu inkluze ve vzdělávání stěžejním, a spousta škol se tedy do tohoto procesu zapojila už dříve (Doležilová, 2016). V novele jde nyní o metodické a především o finanční záležitosti, vzhledem k tomu, že podpůrná opatření mají stanovený objem finančních prostředků poskytovaných na daný stupeň (MŠMT, 2017) a určují tedy, kolik peněz se dostane konkrétním dětem a školám na podporu, kterou dříve neměly.

Zákonodárci schválili i významné změny v oblasti hmotné nouze a veřejné služby. V roce 2016 vstoupila v platnost **novela zákona o hmotné nouzi**, finanční dávce, která má zajistit lidem základní důstojný život a životní minimum. Podle novely existuje **veřejná služba** jako možnost přivýdělku pro dlouhodobě nezaměstnané. Uchazeči o zaměstnání vedení v evidenci Úřadu práce (ÚP) déle než půl roku mají přitom ovšem povinnost odpracovat nejméně 20 hodin veřejné služby, jinak jim automaticky poklesne dávka živobytí na existenční minimum (Klička, 2017). Novela také zpřísňuje pravidla pro poskytování dávek v hmotné nouzi a v souvislosti se zaváděním změny související se zastavením nárůstu objemů vypláceného doplatku na bydlení. V roce 2015 se snížil strop vyplácené dávky doplatku na bydlení na 90 % skutečně vynaložených nákladů. Vládní novela z roku 2016 navrhla snížení dávek doplatku na bydlení na 80 % skutečných nákladů na bydlení, přičemž dávka může

zaniknout, pokud obec rozhodne, že tam nemá směřovat „pokud se byt nachází v oblasti se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů vyhlášené opatřením obecné povahy“ (Řezníček, Hejná, 2017). MPSV dále navrhlo v souvislosti se zákonem o sociálním bydlení úplný zánik doplatku na bydlení, který měl být Sobotkovou vládou uveden do praxe v roce 2016 (IPSI, 2017b).

Zákon o sociálním bydlení se ale nepovedlo uskutečnit ani v roce 2017, neboť vláda předložila Sněmovně zákon o sociálním bydlení pozdě a odborná politická debata o tomto zákoně tak nebyla naplněna s ohledem na to, co vše má obsáhnout a jaké problémy má adresovat (Gabal, 2017). Stále tedy není definováno žádným právním předpisem co je sociální bydlení, oprávněné osoby, které mohou požívat podporu v sociálním bydlení, nejsou jasně vymezeny práva a povinnosti jednotlivých subjektů realizujících sociální bydlení a rovněž není jasně definována jejich odpovědnost (Vláda ČR, 2017a).

Positivní změny lze pozorovat v **rozvoji společensky odpovědného zadávání veřejných zakázek**, kdy nový zákon č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek, v mnohých případech upouští od hodnocení veřejné zakázky podle nabídkové ceny a umožňuje ve větším množství případů uplatňovat kritéria hodnocení kvality se zohledněním aspektů nabídek, jako jsou sociální hodnotící kritéria. Zakázku lze rovněž vyhradit pro dodavatele zaměstnávající 50% zdravotně postižených zaměstnanců (DVS, 2016), přičemž aktuální směrnice EU o zadávání veřejných zakázek nově uvádí, že do budoucna postačí, aby postižených či jinak znevýhodněných osob bylo alespoň 30% z celkového počtu zaměstnanců (Lukovič, 2015).

V oblasti zaměstnanosti se zatím začínají uplatňovat praxe podporované ze strukturálních fondů, jež lze shrnout pod termín **prostupné zaměstnávání**, nebo spolupráce zprostředkovatele práce se sociálním pracovníkem. Rozšiřuje se podpora dojíždění za prací a vzniká standard **sociální práce** Úřadu práce. (IPSI, 2017b)

V květnu 2017 vláda schválila věcný záměr **zákona o sociálním podnikání**, který si klade za cíl stanovit podmínky pro přiznání statusu sociálního podniku a výhod poskytovaných těmto podnikům (Vláda ČR, 2017b). Podle Aleny Zeiglerové (2017) z IPSI je zákon o sociálním podnikání a jeho schválení pro oblast sociálního začleňování velkou legislativní příležitostí, mj. proto, že jde o přechod mezi normálním trhem práce, který je nevhodným prostředím k adaptaci lidí nepřipravených k zaměstnanosti, a chráněného zaměstnávání. Míni, že za

podmínek kdy by ČR měla ukotveny sociální podniky v legislativě a debata o tom, že někteří lidé potřebují alespoň dočasnou podporu, aby pak mohli uspět na běžném trhu práce, by byla vedena věcně, by bylo možné docílit značných pokroků i v aktivní politice zaměstnanosti.

3. PŘÍPADY DOBRÉ PRAXE NA POLI SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ A INSPIRACE ZE ZAHRANIČÍ

Veřejné pozornosti se mnohdy dostávalo častěji problémům, konfliktům a špatným řešením v rámci problematiky sociálního začleňování, spíše než dobrým praxím, kterých je málo a mluví se spíše sporadicky. Podle ředitele ASZ, Radka Jiráňka (2017), je nicméně diskuse o tom, jakým způsobem posílit to, co společnost v duchu sociálního začleňování stmeluje a činí ji soudržnou a zároveň odstraňuje nerovnost a bariéry, pro demokratickou společnost a její rozvoj velmi důležitá. Dobrou praxi definuje jako skupinu metod a procesů, které se v terénu ukázaly být přínosnými a mohou vést k rychlejšímu a efektivnějšímu dosažení cíle, nebo dosažení cíle vůbec. Podle jeho slov dobrá praxe „*napomáhá vyvarování se chyb, poskytuje vzájemnou inspiraci těm, kteří přichází s inovativními řešeními sociálních problémů a je elementární součástí procesů nastavování a standardizování postupů, díky kterému dochází k odklonu od nahodilého jednání*“.

Je zde ovšem třeba zdůraznit, že málokteré příklady dobré praxe jsou zcela přenositelné jinam. Spousta obcí reaguje na velmi podobné situace, ale je třeba zohlednit, že každé město je připraveno na změny jinou mírou a v přenosu dobré praxe se tedy musí vycházet z reálných možností v dané lokalitě. Existují tak obce, kde se dají problémy řešit systémově a naopak ty, kde se lze zaměřit pouze na dílčí problémy. K dosažení úspěchu je ale za každých okolností nutné propojení a spolupráce dvou skupin aktérů, kterými jsou realizátoři dobré praxe řešení sociálních problémů (zejména obce nebo neziskové organizace) a politické vůle, jejíž podpora je klíčová (Šimáček, 2014).

ASZ je v souvislosti s dobrými praxemi významným působitelem – kromě vydávání metodik a manuálů dobrých praxí (ASZ, 2017c) uspořádala v tomto směru i řadu akcí. Konference dobrých praxí v oblasti sociálního začleňování v ČR, v rámci které prezentovala ústy představitelů zastupitelstev obcí a neziskových organizací řadu příkladů úspěšných opatření a projektů s dobrými výsledky se odehrála již v roce 2012 pod názvem „Sociální začleňování v Česku – nejlepší praxe“. Věnovala např. systému **prostupného bydlení** v Litvínově nebo příkladu města Mostu, kde bylo vyčleněno 10 % **pracovních míst** při opravách sídliště Chanov **pro dlouhodobě nezaměstnané** osoby, které následně získaly dlouhodobou práci (Weinerová, 2012). Konferenci v roce 2017 s názvem „Dobré praxe sociálního začleňování“, kde se zkušenosti sdílely, uvedl Alexandr Mušinka, který ze slovenských příkladů popsal

známý příběh rozvojové vesnice Spišský Hrhov (ASZ, 2017b), jež získal Evropskou cenu obnovy vesnice 2016 a mimořádnou cenu za **soužití všech skupin obyvatel** v obci (MŽP SR, 2016). Tématem byla také **podpora inkluzivního vzdělávání**, která byla představena na příkladu Krnova, kde se do integračních opatření za využití individuálního přístupu, doučovacích klubů pro rodiče i děti, rozšíření pozic školních asistentů, koordinátorů inkluze, speciálních či sociálních pedagogů a psychologů podařilo zapojit všechny základní školy ve městě (Handlíř, 2017). V rámci bloku o zaměstnání vystoupil **sociální podnik** Lepší místo, který zprostředkovává práci a případná doporučení osobám vedeným na ÚP a dlouhodobě nezaměstnaným v podstatě přes mobilní a webovou aplikaci, do které může kdokoliv zadat práci prospěšnou pro veřejné ale i soukromé prostory a jejím prostřednictvím rovněž získat informace o průběhu realizace i výsledcích (Steklý, 2017). Z oblasti sociální práce byl uveden pilotní projekt **mobilní terénní práce** České asociace streetwork, z. s., Diakonie Západ a Kotec, o.p.s., jež vozy v terénu využívají za účelem provozu pojízdného klubu pro děti a mladistvé zejména ve vyloučených lokalitách- projekt byl inspirován v Holandsku, kde je možné vidět autobus upravený jako prostor pro děti, který např. v Maastrichtu a navštěvuje různé lokality dle výskytu cílových skupin (Dobré praxe, 2017).

Úspěšných projektů zaměřujících se na jednotlivé skupiny lidí ohrožených sociálním vyloučením nebo sociálně vyloučené lze v ČR najít ještě mnoho.

Inspirojícím je příběh podnikatele Vojtěcha Sedláčka a nevládní organizace Naděje, zakladatelů projektu „Nejdřív střecha“, který umožňuje lidem na ulici získat až 2 měsíce bydlení zdarma spolu s možností stabilizace své situace, vyřízení potřebných záležitostí, nalezení zaměstnání apod. Za 3 roky jejího fungování od září 2014 ji využilo již tisíc lidí bez domova, přičemž 58 % z nich dokázalo svou situaci zlepšit. Na základě pozitivních zkušeností v Praze projevují zájem o projekt i další města (Nejdřív střecha, 2017). Tématu **bezdomovectví** se věnuje také sociální podnik Pragulic, který umožňuje zájemcům z řad veřejnosti poznat a zažít svět lidí bez domova, a snaží se tak změnit zažitá stereotypy týkající se oblasti bezdomovectví. Obdobné projekty fungují v Evropě (v Lodnyně, Aténách, Berlíně, Barceloně, Amsterdamu, Ljubljani, Edinburgu) i Austrálii (Hall, 2017). Existuje ale spousta dobrých praxí rovněž z oblasti **inkluze seniorů**, které rozvíjí duch age managementu prostřednictvím iniciativ jako jsou projekty „Ponožky od babičky“ (projekt v zaměstnávající pletářky z řad seniorek) či mezigenerační festival „OLD'S COOL“ organizace Elpida podporující

aktivní život seniorů (Elpida 2017) nebo projekt „Celé Česko čte dětem“ inspirovaný v Polsku (CČČD, 2014).

Podněty ze zahraničí podobně využilo i několik dalších, rozsáhlejších projektů, které byly v ČR v rámci sociálního začleňování zahájeny. Veřejnosti známým je pilotní projekt rychlého zabydlování rodin s dětmi Rapid Re-housing z Brna, který získal v roce 2017 1. cenu za nejlepší projekt řešení bytové nouze v Evropské unii v letech 2010-2017 (FEANTSA, 2017). IQ Roma servis, z. s., která je partnerskou organizací na projektu Magistrátu města Brna, byla proškolená průkopníky systému „**bydlení především**“ (**Housing First**) v Evropě, HVO Querido Discus (Housing First, 2017). Inspirací projektu se staly kladné ohlasy převážně z Kanady, USA a západní Evropy.

Vzor experimentu, který zafungoval ve Španělsku, následuje Ostrava se svým Programem sociální inkluze Ostrava 2011 – 2020. Ostravský projekt je unikátní výší prostředků na něho vynakládaných, ale i zapojením velkého množství různých aktérů.⁸ Jedná se také o neobvykle časově i tematicky rozsáhlý program, který má do roku 2020 postihovat oblast bydlení, vzdělávání i zaměstnávání. Cílem je zejména postupné **začleňování rodin z vyloučených lokalit zpět do běžného života a lepší vzájemné soužití** všech obyvatel města, což demonstruje pod vizí „Lepší život s rodinou – lepší soužití s většinou“ (Ostrava, 2016). Pomoc míří na romskou i neromskou populaci, na děti z dětských domovů, z ústavní péče či na mladé rodiny. Účast v programu znamená podepsání tzv. sociální smlouvy s městem a následné řešení s okolností týkajících se bydlení, rekvalifikace a hledání zaměstnání pod patronací neziskových organizací, které dohlížejí na dodržování všech pravidel. Program má těžit právě z komplexního pojetí problematiky a své dlouhodobosti (Kajnar, 2012), výhodou má být také to, že pracuje s rodinami jako celky, nikoliv s jednotlivci (Štěpánek, 2012) a jako mezičlánky pro znevýhodněné skupiny k integraci na běžný trh práce využívá pracovní a vzdělávací agentury – labour pooly (Karásek, 2012). Španělský příklad byl v integraci na trh práce výrazně úspěšný - v Madridu programem za dobu jeho realizace prošlo zhruba 64 tisíc osob, kdy asi 43 tisíc z nich získalo pracovní uplatnění (RPIC-ViP, 2014).

Ať už však jde o výše uvedené ukázky přenosu zahraniční praxe, o trendy jako zřizování sociálních realitních agentur, institutů sociálně odpovědného zadávání veřejných zakázek,

⁸ Zapojen je Magistrát města Ostravy, městské obvody, nevládní organizace, Městská Policie Ostrava, Policie ČR, soukromí investoři, církevní organizace a od roku 2014 rovněž ASZ.

sociálních podniků různých druhů nebo jiné případy, při sledování dobrých praxí mimo ČR je třeba si uvědomit, že pro použití v českém prostředí rozhodně nelze přejímat dané koncepty, postupy a metody jako celky (což se týká i přenosu lokální dobré praxe v rámci jednoho státu, jak již bylo zmíněno výše). V cestě stojí především rozdíly v legislativních rámcích, historických zkušenostech, objemech financí a personální kapacitě, prioritách politického vedení, územním členění, ale i rozdíly v povaze společnosti týkající se např. způsobů překonávání předsudků či vztahů k autoritám. Nekriticky tyto postupy přejímat a praktikovat je beze změny není možné, byť některé již mají v ČR svůj ekvivalent a jiné by bezesporu mohly být nebo již jsou ve své původní či do jisté míry modifikované podobě pro naši práci se sociálně vyloučenými skupinami užitečnou inspirací.

4. EKONOMICKÉ DOPADY SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ V ČR

Významným úskalím při prosazování principů sociálního začleňování jsou omezené finanční zdroje alokované na sociální oblast, které též byly identifikovány jako jedno z největších rizik sociálního začleňování ve Strategii (MPSV, 2014). Opatření zaměřující se na podporu sociálního začleňování jsou **finančně všeobecně velmi náročná**. Na činnost sociálních odborů bývá také většinou vyčleněna omezená část rozpočtu, což se mnohdy stává překážkou pro plánované výkony v oblasti sociální práce a značným způsobem ohrožuje udržitelnost některých aktivit v dlouhodobém časovém horizontu. Problematickou se jeví být i neexistence odděleného financování aktivit v oblasti sociálního začleňování, neboť se do budoucna nemohou příliš přesně plánovat aktivity v souvislosti s objemem finančních zdrojů, dle kterých by bylo možné řídit proces rozhodování o prioritách typů sociální práce v dané lokalitě (Trbola et al., 2015).

Většina lokálních aktérů spojuje užívání pojmu sociálního začleňování s evropskými grantovými schémata, neboť obce se mohou opřít o finanční dotace nejčastěji z Evropských fondů. Mareš (2006) dokonce píše, že *„pokud problémy, které na svých pracovních pozicích lokální a regionální aktéři řeší, nahlížejí optikou sociálního vyloučení, je to motivováno nejčastěji právě možností získat k řešení těchto problémů finanční zdroje z evropských strukturálních fondů nebo v rámci tzv. předvstupních programů.“* Ač evropské peníze znamenají v tomto směru výrazné příjmy, i tato dotační politika je značně problematická s ohledem na svou časovou i tematickou nepružnost a nepředvídatelnost, což může ústít ve sníženou finanční stabilitu a omezené možnosti plánování⁹.

Finanční náročnost byla zřetelná zejména při **inkluzivním vzdělávání**, resp. opatřeních, která zavádí novela vyhlášky, jež mají garantovat finanční podporu rodičům, dětem i školám. Celkové finanční nároky na podpůrná opatření v běžných školách zřizovaných krajem, obcí či svazkem obcí od 1. 9. 2016 do konce září 2017 byly v celkové výši 2,071 mld. Kč, **přičemž 96 %** prostředků putuje na personální výdaje, tedy speciální pedagogy nebo asistenty (MŠMT, 2017). Původní odhady nicméně byly mnohem nižší. Podle Boba Kartouse z organizace EDUin jsou *„zvýšené náklady v prvních letech do značné míry narovnáním podfinancování z let minulých. Vzdělávací systém v České republice je v porovnání s průměrem OECD silně*

⁹ Projekty jsou pak často vybírány a realizovány nikoliv dle prioritních potřeb na daném území, ale spíše v souladu s tím, co bude možné z operačních programů financovat.

podfinancovaný, ročně v něm chybí čtyřicet až padesát miliard korun. Transformační náklady na inkluzi jsou samozřejmě zvýšené, tak je to vždy, když uděláte systémovou změnu. Po prvních letech se ale výše investice ustálí. A měli bychom to brát nikoliv jako náklady, ale jako investici do soudržnosti společnosti.“ (Deník Referendum, 2017).

Systémovou otázkou je tedy podfinancování, o čemž vypovídají i dostupné analýzy hodnotící společné vzdělávání. Průměrný počet asistentů pedagoga vzrostl ze 1,7 na 2,9 na jednu školu, nicméně s nedostatečným počtem kvalifikovaných asistentů mají školy nadále problém, mj. z důvodu nízkého finančního ohodnocení a snížených úvazků v profesi. Dostatečné nejsou ani počty školních psychologů, sociálních pedagogů nebo kapacity poradenských zařízení (ČSI 2017, MŠMT, 2017). Finanční kapacita tedy, jak se zdá, udává základ úspěchu inkluze ve vzdělávání. Studie UPOL a Člověka v Tísni (Klusáček, Hrstka, 2015) nicméně naznačuje, že investice do inkluzivního vzdělávání by se ovšem v budoucnu měla vyplatit, protože průměrné náklady na žáka v běžných školách individuálně integrujících děti s lehkým mentálním postižením budou velmi pravděpodobně nižší než by byly náklady segregovaného vzdělávání základních škol praktických a to i v případě výrazného navýšení transferů směřujících do běžných škol.

Nákladná jsou i ostatní opatření v rámci sociálního začleňování. Pokud se například jedná o **sociální bydlení**, je třeba zajistit finanční zdroje na pořízení bytů, provoz sociálního bydlení nebo i motivaci soukromých vlastníků k poskytnutí jejich bytů k využití pro sociální účely. Kromě evropských fondů a národních zdrojů lze využívat obecní zdroje, např. zisky z privatizace bytového fondu, jsou-li k dispozici. Zároveň vedle dotací existuje pro sociální bydlení podpora formou nízkoúročných úvěrů, o kterou však obce ani neziskové organizace nemají zájem (Platforma pro sociální bydlení, 2014).

ČR zahájila v roce 2010 program podpory poskytování sociálního bydlení určený všem druhům poskytovatelů. Výdaje státu na podporu výstavby podporovaných bytů dosahovaly v roce 2015 až 440 mil. Kč, o rok později 336 mil. Kč, v roce 2017 bylo plánováno využít z rozpočtu 259 mil. Kč (MMR, 2017). Pokud by ovšem byl zaveden zákon o sociálním bydlení zavádějící nájemní sociální bydlení pro rodiny z ubytoven, počáteční investice, které by stát vynaložil na jeho fungování, by musely být jistě vyšší. Podle Analýzy dopadů opatření Rapid Re-housing pro rodiny s dětmi na veřejné rozpočty (Novák, Matoušek, 2016) by investice do sociálních bytů byly ovšem vykompenzovány a už v prvních letech mohly vyplatit. „V analýze

jsme započeli náklady na provoz ubytoven, azylových domů a ústavních zařízení pro část dětí, které jsou v ústavu z důvodu bytové nouze. U průměrné rodiny uspoří stát 13 500 Kč na domácnost ročně v prvních třech letech a 20 250 Kč ročně od čtvrtého roku po zavedení,” říká ředitel Platformy pro sociální bydlení Vít Lesák (Platforma pro sociální bydlení 2016). Pro dosažení této úspory je třeba dostatečný rozsah změny, který by umožnil rozsáhlé uvolnění a následnou transformaci azylových domů a institucí náhradní výchovy pro děti. Nejprve by došlo ke zvýšení nákladů veřejných rozpočtů, zejm. na sociální práci, postupně by poté docházelo ke zlepšování a s odstupem několika let by bylo možné očekávat dosažené úspory až ve výši 100 milionů za rok v důsledku snížení počtu dětí v ústavní výchově a snížení počtu domácností s dětmi v azylových domech. Analýza předpokládá také snížení rizika nezaměstnanosti a také snížení kriminality, čímž by bylo dosaženo dalších úspor (Novák, Matoušek, 2016).

S tím souvisí další výdaje státu na řešení situace sociálního vyloučení jako náklady na nezaměstnané, prevenci kriminality a vězně. Dalšími opatřeními, která je třeba finančně zajišťovat, jsou např. aktivity pro sociálně vyloučené a koordinační aktivity, integrační politiky aj., ale především výdaje na sociální práci. Vhodně zvolená preventivní opatření a jejich realizace ovšem může významným způsobem snížit výdaje na kurativní opatření v souvislosti s řešením vzniklých problémů spojených se sociálním vyloučením.

5. DOPADY NA KVALITU ŽIVOTA

Sociální indikátory představují základní prostředek pro přiblížení se ke zkoumané sociální realitě a pro její pokud možno co nejpřesnější odhalení a popis. Indikátory jsou proto elementárními prvky **monitoringu a reportingu** stavu a vývoje sociálních jevů a ovlivňují ve velké míře jejich výsledný charakter a úspěšnost. Na jejich výběru záleží z hlediska jejich tematického pokrytí i vlastností. Multidimenzionalita jevu jako je sociální začleňování klade zvýšené nároky na pečlivý výběr indikátorů. Jen zřídka je určitý indikátor jediným spolehlivým řešením a je účelné většinou **kombinovat různé typy** indikátorů (Trbola et al., 2015), aby bylo možné vystihnout stávající situaci co nejvěrněji. Kromě srozumitelnosti, dostupnosti a vysoké míry vnímané legitimacy je důležitá např. i komunikativnost a schopnost dramaturgie indikátorů. Mnohostranného sledování indikátorů, zvyšování jejich kvality a legitimacy lze docílit nejlépe prostřednictvím zapojení všech skupin cílových uživatelů sociálních indikátorů do procesu, od jejich tvorby po vyhodnocování – samotných výzkumníků a zástupců akademické sféry, politických uživatelů i veřejnosti. Hodnoty indikátorů mohou u jednotlivců ovlivnit **změnu** přesvědčení a postojů či zvýšit povědomí o problému, proto by jejich interpretace měly umožnit směřovat veřejné mínění proti stereotypním názorům, skrze které jsou sociálně vyloučené skupiny obyvatelstva často nahlíženy. Na kolektivní úrovni výsledku mohou vést ke změně agendy, realizovaných rozhodnutí a učení se z neúspěšných či šíření úspěšných politik. (Gerbery, Džambazovič, 2011).

Sociální začleňování bylo, jak již bylo zmíněno, přijato ČR jako členskou zemí EU v rámci řady programových dokumentů Evropské komise a nověji i cílů Evropa 2020 jako politický cíl. Tím ovšem vznikla potřeba měřit pokrok s ohledem na omezení chudoby a sociálního vyloučení s pomocí indikátorů (Trbola et al., 2016). Společné evropské indikátory jsou v oblasti sociální inkluze klíčovým prvkem OMK a pomáhají **monitorovat pokrok** v dosahování odsouhlasených společných cílů členských států EU, čímž poskytují informace o efektivnosti jejich intervencí (Gerbery, Džambazovič, 2011).

Pro měření dosahování již zmiňovaného uvedeného národního cíle („Udržení hranice počtu osob ohrožených chudobou, materiální deprivací nebo žijících v domácnostech s nízkou pracovní intenzitou do roku 2020 na úrovni roku 2008“ a současně „snížení počtu osob ohrožených chudobou, materiální deprivací nebo žijících v domácnostech s nízkou pracovní

intenzitou o 30 000 osob.“) v oblasti boje s chudobou a sociálním vyloučením si ČR stanovila **souhrnný indikátor**, který byl vytvořen na základě tří dílčích: míra ohrožení chudobou, materiální deprivace a osoby žijící v domácnostech s nízkou pracovní intenzitou (MPSV, 2014). Nastavený cíl i indikátory jsou nicméně v rovině velmi obecné, proto předložil VÚPSV **propracovanější soustavu indikátorů** v rámci svého projektu (Sirovátka et al., 2013) s ambicí definovat soubor národních indikátorů vhodných ke sledování pokroku v oblasti sociálního začleňování. Soustava indikátorů navrhovaná v dokumentu byla sestavována ve vztahu k Vizi a zahrnuje zejména indikátory cílů, tedy indikátory, které doplňují vybrané obecné indikátory zastřešující povahy a jejichž primární role spočívá ve sledování naplňování jednotlivých cílů stanovených v rámci jednotlivých prioritních oblastí Vize. Tyto klíčové indikátory jsou doplněny skupinou indikátorů analytických s cílem prohloubit interpretaci vývoje v oblasti sociálního začleňování.

Není zcela jasné, jak velké změny v hodnotách indikátorů posuzovat jako pokrok či zhoršení, neboť změna může být způsobena podle VÚPSV jak vlivem určitých opatření, tak změnou v celkovém kontextu nebo výběrovou chybou v šetření jako zdroji dat. Záleží také na interpretaci indikátorů ve vzájemných souvislostech. Vliv má i operacionalizace cílů Strategie a míra očekávaného pokroku v jejich dosahování.

Stejně jako vyhodnocování indikátorů je proto obtížné následně vyhodnocovat účinnost sociálních politik a zaváděných opatření. Vyloučení v jedné dimenzi může totiž oslabovat pozitivní vliv jednotlivých opatření podporujících začlenění v jiných dimenzích (oblastech): Naopak začlenění v jedné dimenzi nemusí pak nutně znamenat začlenění v dimenzích jiných. Je tedy zřejmé, že přístup izolovaných opatření zaměřených k jednotlivým sociálním problémům není příliš účinný. Naopak jsou zapotřebí spíše **koncepční, provázané a paralelně působící systémy opatření**. Z těchto důvodů je pak nutno přijmout předpoklad, že **komplexní přístup sociální politiky** k sociálnímu začleňování je nezbytný. (Mareš, Sirovátka, 2008)

5.1. Vyhodnocení vybraných indikátorů sociálního začleňování

Níže budou rozebrány vybrané indikátory sociálního začleňování zmiňované soustavy indikátorů VÚSPV, a to za předpokladu správnosti dat a absence výběrových chyb při hodnocení těchto ukazatelů. Vzhledem ke komplikovanosti dosažení záměru sbírat a vyhodnocovat všechna potřebná data, kdy je potřebných dat nedostatek, na což poukazují i

autoři „Vyhodnocení soustavy indikátorů Strate sociálního začleňování České republiky pro roky 2014 -2020“ (Trbola, Sirovátka et al., 2016)¹⁰, byly vybrány pouze příklady indikátorů z těchto publikací, jejichž hodnoty jsou dostupné z veřejných databází¹¹ a není třeba k jejich zjištění kombinování různých druhů dat či vlastní výpočty. V rámci této analýzy ovšem není možné obsáhnout ani takto vyspecifikované údaje, snaha proto bude směřovat k uvedení příkladů alespoň k 3 z oblastí indikátorů, jimiž budou obecné indikátory a prioritní oblasti, Inkluzivní trh práce/aktivní politiky trhu práce a Sociální ochrana.¹² Informace proto budou sloužit spíše jako ilustrativní příklady vybraných údajů, které lze vztáhnout buď k cílům stanoveným ve Strategii nebo k průměru hodnot daných indikátorů členských států EU (EU-28) a obecnější závěry z nich nelze vyvozovat.

Obecné indikátory:

Tabulka 1: O-5 Podíl osob ohrožených chudobou nebo sociálním vyloučením (%)

2012	2013	2014	2015	2016
15,4	14,6	14,8	14,0	13,3

Zdroj: Eurostat, on-line databáze

Podíl osob ohrožených chudobou nebo sociálním vyloučením od roku 2012 postupně klesá z 15,4 % na 13,3 % v roce 2016, což je 1 375 tis. osob. Národní cíl, jak byl stanoven ve Strategii, je tedy plněn, uvážíme-li, že v roce 2008 byl podíl osob ohrožených chudobou nebo sociálním vyloučením 15,3 %.

Další údaje z Eurostat ukazují, že nejpočetnější skupiny z podílu těchto osob, co se týče věku, tvoří mladí lidé do 18 let (16,4 - 19,5 %) a skupina ve věku 18-24 let (15,3 - 18,9 %). Údaje o lidech důchodového věku této skupiny osob opět vykazují klesající tendenci z 12,8 na 10,8 %.

¹⁰ Nedostatek se týká zejm. dat o inkluzivním vzdělávání, data o možnostech sociálního bydlení, ale i etnický citlivých dat a mnohých dalších. U romské menšiny např. jde zejména o nedostatek dat z důvodu problémovosti/nemožnosti Romů přesně spočítat. Ve Zprávě o stavu romské menšiny za rok 2016, která se pokusila o „sčítání Romů“ jde pouze o kvalifikovaný odhad, přičemž za Roma je zde považován takový jedinec, „který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností hlásil, a/nebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných nebo domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů“ (ÚV ČR, 2017). Tato metoda ale mnohými není považována za správnou a připisují důležitost subjektivnímu pocitu příslušnosti k etnické menšině.

Spolehlivě vypočítat nelze ani celkový počet bezdomovců, a to souhrnně, ani podle dílčích kategorií typologie ETHOS (Evropská typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení). Ačkoliv již byly pokusy zaznamenat prostřednictvím sčítání různé formy a kvality počty osob přežívajících na ulici, nutno podotknout, že jde o data ne zcela dostačující pro potřeby kvantitativního postihu problematiky bezdomovectví (Kuchařová, Janurová Psychlová, 2016).

¹¹ Použita budou data z Eurostat online-databáze a ČSÚ.

¹² K oblastem Mainstreaming sociálního začleňování a Regionální disparity a role samosprávy jsou potřebné vlastní výpočty, proto zde příklady z těchto oblastí nebudou uvedeny.

Podíl zaměstnaných osob se ve sledovaném období pohyboval mezi 7,6 - 5,9 % s klesající tendencí, zatímco ohroženou skupinou jsou osoby nezaměstnané - od roku 2012, kdy tvořily 59,6 % s klesající tendencí do roku 2015, kdy to bylo 57, nicméně v roce 2016 je uváděno vyšší procento s hodnotou 62,3 %. Je tedy evidentní provázanost nezaměstnanosti s chudobou a sociálním vyloučením.

Dle typů domácností jsou nejpočetnější osoby v neúplných domácnostech s dětmi (1či více), kterých bylo od roku 2013, kdy byla za sledované období jejich procentuální hodnota nejnižší, tedy 35,1 %, stále více, přičemž za rok 2017 dosáhli 46,7 %. Dále výraznější skupiny tvořily dvojice dospělých se 3 a více dětmi (20,4-29,7 %) jednotlivci mladší 65 let (25,9 - 29,4 %) a jednotlivci ve věku 65 let a více (20,0 - 22,9 %).

Co se týče regionálního rozložení, největší koncentrace této skupiny osob je na Severozápadě, kde od roku 2013 s 25,8 % 2013 klesající tendence do roku 2016 s 19,5 %, a Moravskoslezsku (20,9 - 22,1 %).

Prioritní oblast 1 – Inkluzivní trh práce/ aktivní politiky trhu práce:

Tabulka 2: C1-1 Obecná míra nezaměstnanosti (%)

2012	2013	2014	2015	2016
7,0	7,0	6,1	5,0	4,0

Zdroj: ČSÚ

Obecná míra nezaměstnanosti v ČR vykazuje klesající tendenci (2014 7,0 % na 4 % v roce 2016 a dále klesající v roce 2017 (dle prozatímních údajů ČSÚ za jednotlivá čtvrtletí). Ve vztahu k národnímu cíli Strategie, který znamená snížení míry nezaměstnanosti mladých osob (15-24 let) o třetinu oproti roku 2010, tedy na 12,2 %, se ČR pohybuje již v mantinelech plnění od roku 2016 s hodnotou 10,5 %, přičemž blízko byla i v roce 2015 s 12,6 %.

Pokud jde o další cíl Strategie snížení míry nezaměstnanosti osob s nízkou kvalifikací o čtvrtinu ve srovnání s rokem 2010, tedy dosažení cíle 18,75 %, blíží se postupně ČR s 22,7 % v roce 2015 a 20,5 % v roce 2016. Ještě pozitivnějších hodnot by v tomto směru mohly dosahovat údaje za rok 2017.

Tabulka 3: C2-1 Obecná míra dlouhodobé nezaměstnanosti (%)

2012	2013	2014	2015	2016
3,0	3,0	2,7	2,4	1,7

Zdroj: Eurostat, on-line databáze

Obecná míra dlouhodobě nezaměstnaných se udržovala kolem 3 %, tedy 44 % z celkově nezaměstnaných do roku 2014. Za poslední dva roky potom klesala až na hodnotu 1,7 %. V roce 2016 tak počet dlouhodobě nezaměstnaných, tedy těch uchazečů o zaměstnání, kteří jsou v evidenci Úřadu práce déle než rok, poprvé významněji klesá a patří mezi ostatními členskými státy EU spíše k nižším hodnotám. Průměr EU-28 byl v témže roce 4 %.

Prioritní oblast 3 – Sociální ochrana

Tabulka 4: C25-1 Míra rizika chudoby (podle hranice 60% mediánového příjmu) (%)

2012	2013	2014	2015	2016
9,6	8,6	9,7	9,7	9,7

Zdroj: Eurostat on-line databáze

Míra rizika chudoby se udržuje pod 10 % a v posledních letech stagnuje na 9,7 %. V roce 2016 míra rizika tak zůstává na výrazně nejnižší hodnotě v rámci EU-28 (průměr je odhadován na 17,3 %).

Tabulka 5: C 25-3 Míra rizika chudoby po nákladech na bydlení (podle hranice 60% mediánového příjmu) (%)

2012	2013	2014	2015	2016
28,0	28,3	28,5	28,5	28,2

Zdroj: Eurostat, on-line databáze

Pokud bychom poměřovali příjmy k hranici chudoby poté, co se odečtou náklady domácností na bydlení z jejich příjmu, pod hranicí chudoby by se nacházel téměř trojnásobný podíl z celku populace. Hodnota je ovšem nižší, než je průměr zemí EU-28 tj. 32,4 v roce 2016.

6. PŘÍPADOVÁ STUDIE: ZAČLEŇOVÁNÍ V OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ

Téma sociálního vyloučení a začleňování se v české společnosti nejmarkantněji týká Romů zejména vzhledem k jejich postavení v systému vzdělávání a na trhu práce. Zpráva *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* (GAC, 2006) prezentuje výsledky projektu, jehož zadavatelem bylo Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV). Hlavním cílem bylo detailní zmapování sociálně vyloučených či sociálním vyloučením ohrožených lokalit v České republice. Přestože ne nutně žijí v takové lokalitě jen Romové, autoři zprávy se věnují přístupu Romů z těchto lokalit ke vzdělání (v kontextu přístupu na trh práce) a ukazují, že „většina dospělých Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách má ukončené maximálně základní vzdělání“ (GAC, 2006:52). Neúspěch ve vzdělávacím systému lze připsat jednak vnitřním faktorům, což jsou životní podmínky romských rodin a prostředí romských sociálně vyloučených lokalit, a dále vnějším faktorům, což jsou institucionální podmínky. Autoři shrnují, že „neúspěšnost romských žáků v českém školském systému spojená s následným neuplatněním se na trhu práce přispívá k neustálému prohlubování sociálního vyloučení. České základní školství inklinuje k reprodukci vzdělanostního a sociálního původu, což v případě dětí ze sociálně vyloučených romských lokalit má za následek to, že se samotný školský systém stává nástrojem procesu sociálního vylučování“ (GAC, 2006:53).

I dřívější zahraniční výzkumné zprávy zpracované na počátku 90. let 20. století (srov. Helsinki Watch, 1992, Human Rights Watch, 1996) shrnují obecnou situaci Romů v Československu před rokem 1989 a po něm a podrobně popisují rozšířenou diskriminaci v oblastech jako je zaměstnanost, nebo přístup k službám. V části věnované vzdělávání se uvádí, že Romové dosahují nižších úrovní vzdělání než členové většinové společnosti a po roce 1989 jsou romské děti stále nadměrně zastoupeny ve zvláštních školách.

Studie Ivanova et al. (2002) se zabývá stavem integrace Romů v pěti středoevropských zemích včetně České republiky před jejich vstupem do EU. Studie poukazuje na to, že problémy, kterým Romové musejí ve středoevropských zemích potažmo i v české společnosti čelit – trvalost podobných vzorců vyloučení, jisté napětí mezi nimi a majoritou s prvky přímého odmítání ze strany majoritní společnosti – nasvědčují tomu, že některé fundamentální problémy byly při přístupu k Romům doposud zanedbávány. Ivanov et. al.

(2002) se domnívají, že důvod je především paradigmatický. Projevuje se to především v obecném nedostatku komplexních řešení, která by zachytila problémy marginalizovaných komunit ve své celistvosti (která by například propojila oblasti vzdělávání, bydlení, zaměstnávání a zdravotní péče). Z tohoto důvodu je dle autorů zmíněné studie nezbytné použít či uplatnit v oblasti integrace Romů paradigma lidského rozvoje (human development perspective). Vzdělávání je kritickým prvkem v krátkodobých, střednědobých a dlouhodobých programech podporujících rozvojové příležitosti pro Romy a mělo by jim být udělena nejvyšší priorita (Ivanov et al., 2002:79). Tato zpráva poukazuje také na to, že není možné jednoznačně určit, zda příčiny nízkého vzdělanostního úrovně Romů souvisí především s chudobou anebo zda jde o důsledek explicitní diskriminace. V každém případě však zdůrazňuje význam předškolního vzdělávání pro zlepšení vzdělávacích příležitostí.

6.1. Důvody pro inkluzivní snahy v oblasti vzdělávání

V politických dokumentech se začleňování chápe jako prostředek k překonání nerovnosti v přístupu na trh práce a ke službám. Jelikož je vzdělání základním determinantem uplatnění se na trhu práce, podívejme se podrobněji na vzdělávací příležitosti. V této oblasti začleňování znamená umožnit dětem se speciálními potřebami vzdělávat se podle vzdělávacího programu pro běžné základní školy s cílem eliminovat míru jejich deprivace v oblasti vzdělání, která by mohla do budoucna vést k potenciálnímu vyloučení nejen z možností participovat na trhu práce, ale také z běžného života moderní společnosti, potažmo až k úplnému sociálnímu vyloučení.

Český vzdělávací systém přitom po formální stránce pamatuje na děti znevýhodněné. Školský zákon definuje děti, žáky a studenty se speciálními vzdělávacími potřebami jako žáky se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním nebo sociálním znevýhodněním (§ 16 odst. 2-4) a upravuje jejich vzdělávání. Takto kategorizované děti mají právo na odpovídající vzdělávání, na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení.

Opomineme-li kategorii zdravotních postižení, za sociální znevýhodnění zákon (§ 16) považuje 1) rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy; 2) nařízenou ústavní výchovu nebo uloženou ochrannou výchovu; nebo

3) postavení azylanta, osoby požívající doplňkové ochrany a účastníka řízení o udělení mezinárodní ochrany na území ČR podle zvláštního právního předpisu.

Přestože by se tedy na první pohled mohlo zdát, že v českém vzdělávacím systému neexistují bariéry v přístupu ke vzdělávání či dokonce diskriminační jednání vůči vybraným skupinám žáků, není tomu tak. Výzkum v oblasti sociologie vzdělání, který se v České republice zabývá problematikou rovného přístupu ke vzdělání podle sociálního původu, se může již řadu let chlubit poměrně značným množstvím původních studií (např. srov. Simonová, 2003; Katrňák, 2004; Matějů, Straková, 2006; Katrňák, Simonová, 2011 aj.). Díky tomu je již delší dobu empiricky doloženo, že ačkoliv formálně nic nebrání tomu, aby se procesu vzdělávání účastnil každý bez ohledu na svůj sociální původ, a to až po nejvyšší patra vzdělávacího systému, dochází k stabilnímu znevýhodnění nižších sociálních vrstev. Obzvláště to pak platí o znevýhodnění dle etnického původu.

Ovšem analýz, které se zabývají přímo etnickými rozdíly ve vzdělávání, není v české společnosti tolik, jako analýz zaměřených na efekt sociálního původu. Je to jednak proto, že česká společnost je etnicky poměrně homogenní. Dále proto, že data o etnicitě (podobně jako data o zdravotním postižení) jsou v české společnosti považována za poněkud „citlivá“, což vede k tomu, že etnicita není v sociologických výzkumech často zjišťována. Navíc na oficiální rovině neexistuje jednotná definice etnicity a jednotný způsob jejího měření. A v neposlední řadě také proto, že ani český právní řád “nezná” termíny jako romský žák (či romský žadatel o práci), a proto je legálnost sběru etnických dat opakovaně zpochybňována nejrůznějšími zájmovými skupinami, které takové údaje dávají do kontrastu s lidskými právy člověka a jeho soukromí, resp. s právem na sebeurčení.

Zpráva Světové banky (World Bank, 2012) poukazuje na souvislost mezi nerovným přístupem ke vzdělání a účastí již na preprimárním vzdělávání. Zpráva uvádí, že přestože ve středoevropských zemích více než 75 % všech dětí ve věku 3-6 let navštěvuje mateřskou školu, u romských dětí je tento podíl mnohem nižší. Ve zprávě se konstatuje, že v České republice se preprimární výchovy zúčastňuje 32 % romských dětí. Nedostatek podpůrných mechanismů v rodině z důvodu nízkého vzdělání rodičů v kombinaci s nižší materiální úrovní vytváří kumulaci nevýhod u romských dětí při nástupu do školy.

Základní školy nenaplňují příliš svůj integrační potenciál ani ve vztahu k dětem cizinců. Podívejme se nyní proto na tuto specifickou skupinu dětí a na jejich situaci českém školském systému.

Studie *Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR* (MPSV, 2007) byla zaměřena na migranty ze „třetích zemí“ (Ukrajiny, Ruska, Vietnamu a Číny) a také na azylanty ve věku 20-55 let. V rámci šetření se autoři soustředili i na vzdělávání dětí cizinců. Zdroji dat byly neziskové organizace a rozhovory s řediteli nebo jejich zástupci 23 základních a 5 středních škol napříč ČR (vybrány byly školy s vyšším zastoupením cizinců; přičemž většinu cizinců tvořili Vietnamci). Autoři konstatují, že „zatímco se děti cizinců velmi dobře přizpůsobují našemu školství, školství se velmi málo přizpůsobuje jim, jejich rodinnému a původnímu kulturnímu a sociálnímu prostředí. Na tuto skutečnost začínají narážet zejména ty školy, v nichž se začínají vytvářet početnější skupiny žáků - cizinců“ (MPSV, 2007:61). Základní školy mají podle autorů důležitý integrační potenciál, který ale plně nevyužívají. Hlavní zjištění ukazují, že největším problémem spojeným se vzděláváním dětí cizinců je neznalost českého jazyka a skutečnost, že tento problém není řešen systémově. Neznalost jazyka je větším handicapem v případě dětí, které do českých základních škol nastupují až během druhého stupně. Školy z velké většiny opomíjejí existenci interkulturních rozdílů a sociální situaci žáka v komplexním měřítku celé rodiny a komunity. Školám chybí metodiky pro práci s dětmi cizinců.

6.2. Role různých aktérů

Mezi hlavní zainteresované subjekty podílející se na řešení problému vyloučení jsou příslušné vládní orgány (např. Agentura pro sociální začleňování), odborové organizace, obce, různé organizace občanské společnosti zahrnující neziskové organizace, média.

Nelze opomenout specifickou roli jmenovaných aktérů, kteří vyvíjejí tlak na otevření veřejného diskurzu o inkluzi. Participace sociálních aktérů typu neziskových organizací je například pro prosazení této agendy zcela klíčová. Lidsko-právní rozměr sociálního vyloučení podnítil totiž angažovanost neziskového sektoru směrem k realizaci či financování výzkumů, studií a zpráv věnovaných právě této problematice. Důležitým impulzem pro veřejnou debatu o vzdělávání romských dětí v českém kontextu, se stal například výzkum z roku 1999 předložený mezinárodní organizací European Roma Right Center, na jehož konci byl v roce 2007 rozsudek Evropského soudu pro lidská práva, ve kterém soud konstatoval nepřímou

diskriminaci romských dětí na základě jejich disproportčního zastoupení ve zvláštních posléze praktických školách. Z rozsudku vyplývá, že se Česká republika dopouští nepřímé diskriminace.

Na problematiku systematického znevýhodnění v oblasti bydlení pak upozorňuje a vstupuje tím do diskuse o podobě sociálního bydlení například uskupení nevládních neziskových organizací s názvem **Platforma pro sociální bydlení**, které ve svém dokumentu (Platforma pro sociální bydlení, 2014) formuluje koncepci a způsoby řešení dostupného bydlení.

Nezastupitelnou roli v komunikaci týkající se inkluzivních snah sehrávají také **média** neboť ve srovnání s dokumenty či studii organizací mohou svým dosahem oslovit i širší (laickou) veřejnost. Příkladem mohou být dokumenty české veřejnoprávní televize *Ptáčata* či *Třída 8. A*, jejichž ústředním motivem bylo – i přes velmi nejednotné přijetí ze strany zainteresovaných subjektů – poukázat na segregační tendence stávajícího školského systému.

Obce pak hrají v otázce šancí sociálně vyloučených významnou roli například skrze své bytové politiky. Ve většině lokalit jsou totiž obce převažujícími vlastníky domů. Zákon o obcích jim ukládá, aby pečovaly o uspokojování potřeb svých občanů v oblasti bydlení. V praxi však některé obce namísto sledování veřejně prospěšných cílů upřednostňují maximalizaci zisku ze správy bytového fondu (GAC, 2006). V nejcitlivějších problémových lokalitách se pak v minulosti uchýlovaly některé k vysloveně segregačním praktikám (například mediálně známé případy městské části Ostravy či Vsetína nebo vystěhování romských rodin v roce 2009 z centra Holešova do kontejnerových bytů na okraji města). Jak studie GAC (2006) uvádí, takové vytěsnění romských obyvatel na okraj se pro obecní pokladnu sice může jevit jako dočasně výhodný postup, z dlouhodobého hlediska jde však o postup mimořádně nákladný a závažný (vzhledem k následné postupné kumulaci problémů). Mnozí ze sociálně vyloučených jsou z důvodu neexistence jiného dostupného bydlení odkázáni na nejistý život v předražených soukromých (či obecních) ubytovnách nebo v přeplněných bytech nízké kvality. Řešením tohoto stavu by byla výstavba sociálního bydlení. Tato sféra bydlení, jež je ve většině zemí EU samozřejmostí, v českých obcích dosud existuje prakticky jen formou ojedinělých projektů typu *Rapid Re-Housing* či *Housing First* pro lidi bez domova.

6.3. Uskutečněná systémová inkluzivní opatření

Ještě před vydáním rozsudku Evropského soudu byla přijata řada opatření MŠMT¹³:

- zrušení zvláštních škol (v roce 2005);
- zavedení pedagogických asistentů;
- přípravné třídy a kurzy za účelem dorovnání či doplnění vzdělání¹⁴;
- odstranění formálních bariér pro pokračování na střední škole všeobecného typu z jakéhokoliv typu základní školy (dříve v případě, když žák absolvoval povinnou školní docházku na zvláštní škole, nebylo mu umožněno zúčastnit se vyššího sekundárního vzdělávání).

Přes zmíněná opatření v českém vzdělávacím systému přetrvávají problémy zejména v oblasti vzdělávací dráhy romských dětí. Za jeho hlavní příčiny/faktory považují Gabal a Čada (2010) problémy s adaptací žáků na školu, vztah ke škole, profesní aspirace a samotné klima školního prostředí. Přihlédneme-li navíc ke skutečnosti, že svobodná volba školy vytváří – obzvláště ve větších městech - etnicky segmentovaný vzdělávací trh (viz Nekorjak et al. 2011), na kterém dochází k lokální hierarchizaci škol a k selekci žáků, vede to k hlubšímu dilematu ohledně možnosti nalezení obecných účinných nástrojů inkluzivní politiky, neboť to odkazuje ke skutečnosti, že faktickými klíčovými aktéry jsou rodiče a jejich racionální vzdělávací strategie.

6.4. Aktuální opatření

V poslední době velmi diskutovaným problémem v oblasti školství u nás je začleňování žáků se specifickými nároky na výuku do běžného systému vzdělávání, tzv. inkluze ve vzdělávání. Pozornost směřuje převážně k dětem se zdravotním znevýhodněním/postižením a k dětem sociálně znevýhodněným (strategie celoživotního vzdělávání pak hovoří i o dětech ze sociálně a etnicky znevýhodněného prostředí). Pro rok 2016 Ministerstvo školství, mládeže a

¹³ Zpráva vlády České republiky o obecných opatřeních k výkonu rozsudku Evropského soudu pro lidská práva, MŠMT [online], [cit-26-11-11], dostupné na <http://www.msmt.cz/socialni-programy/zprava-vlady-ceske-republiky-o-obecných-opatřeních-k-výkonu>.

¹⁴ Tyto třídy se zřizují dle školského zákona (§ 47) v posledním roce před zahájením povinné školní docházky a jsou určeny pro děti, které jsou sociálně znevýhodněné a u kterých je předpoklad, že zařazení do přípravné třídy vyrovná jejich vývoj. Takovou třídu lze zřídit, pokud se výuky účastní nejméně 7 dětí. O zařazení žáka do výuky rozhodne ředitel na základě žádosti zákonného zástupce a na základě písemného doporučení školského poradenského zařízení, které k žádosti přiloží zákonný zástupce. Obdobný účel – vyrovnávání například sociálního znevýhodnění má i opatření v rámci preprimárního (předškolního) vzdělávání. Poslední rok předškolního vzdělávání je poskytován bez úplaty.

tělovýchovy (MŠMT) formuluje jako jednu ze svých priorit „společné vzdělávání“ v rámci hlavního vzdělávacího proudu při současném zohlednění specifických potřeb těchto dětí (Akční plán inkluzivního vzdělávání na období 2016 – 2018). I přes nejednotnost názorů na toto téma, vláda ČR schválila novelu zákona navrženou MŠMT, která nastavila jednotná pravidla pro uvedení inkluze do praxe českého školství (Vládní návrh zákona č. 561/2004 Sb.). Jedná se o klíčové systémové opatření směřující k zajištění rovných příležitostí ke vzdělávání včetně prevence a nápravy předčasných odchodů ze vzdělávání. K tomuto účelu mají sloužit různá podpůrná opatření, jejichž účelem je překonávat různé zdroje znevýhodnění.

Již řadu let se touto problematikou zabývá i několik mezinárodních institucí jako je UNICEF (srov. UNICEF, 2011) či Evropská agentura pro speciální a inkluzivní vzdělávání. Jedná se o téma, které v posledních letech vyvolává diskuzi mezi odbornou a širokou veřejností i v České republice. Již před touto novelou zákona ve školním roce 2014/2015 z celkového počtu 4106 základních škol v ČR integrovalo žáky se speciálními vzdělávacími potřebami 3175.

Inkluze ve školství je systém základního vzdělávání, který umožňuje každému dítěti bez rozdílu navštěvovat běžná školská zařízení. Systém předpokládá individuální přístup k takovému dítěti, což platí jak pro způsob výuky, tak organizaci školy. Žáci se zdravotním postižením, poruchami učení či žáci ze sociálně slabších rodin nejsou v tomto přístupu ke vzdělávání umístěni do speciálních tříd. Naopak jsou jim vytvářeny optimální podmínky k začlenění do běžného vzdělávání v běžných třídách a kolektivu. Inkluzivní školy by tedy měly pomáhat vytvářet pospolitou společnost bez diskriminace a sociálního vyloučení (srov. Principy inkluzivního vzdělávání).

Dalším opatřením je povinný poslední rok předškolního vzdělávání, které však vstoupilo účinnost až v letošním roce (2017). V případě dvou posledních opatření (inkluze a povinný poslední rok ve školce), které znamenají zásadní systémové, tedy plošné změny směřující mimo jiných také k větší spravedlivosti ve vzdělávání, nelze jejich účinnost za tak krátkou dobu trvání zatím hodnotit.

Přetrvávají však dilemata kolem dalších možných proinkluzivních „zásahů“. Může Ministerstvo školství samosprávám nařídít zajištění etnické a sociální desegregace základních škol? Může zřizovatel školy regulovat, respektive zabránit „odlivu“ žáků mimo spádový

obvod? Jsou to otázky, které jsou diskutabilní z důvodu, že narážejí na některá již zavedená občanská práva a svobody (máme na mysli např. svobodnou volbu školy).

Další citlivé téma pak představuje otázka sběru etnických údajů. Některé iniciativy již v minulosti vyzývaly Evropskou unii, potažmo vlády, které se účastnily Dekády romské inkluze (včetně České republiky), zlepšit shromažďování údajů týkajících se Romů. Dle tohoto požadavku by vlády měly pro účely kontroly účinnosti inkluzivních opatření shromažďovat etnické údaje (srov. Open Society Foundations, 2010).

Připomeňme si rozporuplné přijetí odbornou i širší veřejností poslední sčítání Romů, které na pokyn Úřadu vlády ČR prováděly obce (z nichž některé toto sčítání odmítly), či paralelní sčítání romských dětí na základních školách na pokyn Ministerstva školství. (*„Je to nepříjemné, žinantní, složité. Je složité vůbec používat ta slova, která nás apriori rozdělují. Není divu, že to učitelé nedělají rádi,“* říká k tomu Dana Moree v pořadu Čro).

Takový sběr dat je však legitimní právě z výše zmíněných důvodů přesto, že může být vnímáno politicky nekorektně. V sociálních vědách je navíc obvyklým postupem za Roma považovat buď takového jedince, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil, a/nebo takového, kdo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů (srov. GAC, 2006).

Smysl takového sčítání je nutné považovat za legitimní, dokud pocíťovaná či okolím připisovaná etnická příslušnost představuje v české společnosti jednu z hlavních příčin sociálního vylučování řady obyvatel.

ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ

Sociální vyloučení je jedním z nejvíce palčivých problémů současné české společnosti. Pro osoby jím postižené znamená sociální vyloučení vyčlenění mimo klíčové aktivity společnosti, ve které žijí, ať už se jedná o aktivity ekonomické, politické či sociální. Skupina sociálně vyloučených osob bývá často mylně vnímána jako synonymum k romskému etniku. Romové sice nepopíratelně tvoří majoritu v rámci skupiny sociálně vyloučených osob, neplatí však, že každá sociálně vyloučená osoba je Rom. Neplatí to ani opačně, ne každý Rom spadá mezi sociálně vyloučené osoby.

Osoby obývající sociálně vyloučené lokality zpravidla nebývají znevýhodněny pouze v jedné oblasti, většinou trpí potížemi v rámci různých oblastí (např. na trhu práce, na trhu s bydlením, ve vzdělávacím systému, atd.), které se vzájemně prolínají a ovlivňují. Potíže se přitom často předávají z generace na generaci, je velmi obtížné z jejich spárů uniknout.

Co se týče společenských dopadů, i když zavádění některých opatření sociální inkluze vede k rozdělování společnosti názorovému (názory na inkluzi ve vzdělávání jsou toho důkazem), v rámci působení na sociálně vyloučené by se dopady měly nést v duchu posílení společenské soudržnosti a dle Strategie (MPSV, 2014) také vzniku společenského klimatu, ve kterém bude fungovat politika, jejímž cílem je oslabování či zpomalování procesů sociálního vyloučení. Sociální koheze je v ČR ale značně narušena, což se projevuje odcizováním odlišných kultur (zejména ve vztahu k Romům), jejich stereotypizací nebo odmítáním společného sblížení soužití a představy o sociální kohezi se zde slučují spíše s homogenitou. Důležitou stránkou inkluze je v tomto směru subjektivní pohled členů společnosti, tedy, slovy J. Alexandera (2006 in Šafr et al, 2008), *„míra, v níž je jedincům umožněno cítit se jako plnoprávní členové mezního společenství, definuje míru jejich „začlenění“.*

O míře subjektivního pocitu příslušnosti k diskriminované skupině ve společnosti do jisté míry vypovídá jeden z obecných indikátorů soustavy vypracované v rámci projektu Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (VÚPSV) „Indikátory strategie v potlačování chudoby a sociálního vyloučení v České republice“ (Sirovátka et al., 2013), které byly vyčísleny v rámci „Vyhodnocení soustavy indikátorů Strategie sociálního začleňování České republiky pro roky 2014 -2020“ (Trbola, Sirovátka et al., 2016). Hodnota tohoto indikátoru,

zachycujícího celkový pocit diskriminace v ČR¹⁵, kolísala v letech 2008 – 2014 mezi 5,8 % a 6,8 %.

Co se týče ekonomických dopadů, míra sociálního vyloučení úzce souvisí se státním rozpočtem na jeho výdajové i příjmové straně. Nesystémové či pozdní řešení problematiky se markantně projevuje např. ve výši doplatků na bydlení, z něhož profitují především obchodníci s chudobou místo občanů žijících v sociálním vyloučení. Je proto nezbytné, aby veškerým legislativním opatřením v oblasti sociálního začleňování vždy předcházela ekonomická analýza jejich dopadu.

POUŽITÉ PRAMENY

- 1) ASZ. 2017a. *Nástroje ASZ* [online]. Dostupné na: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/nastroje-asz>.
- 2) ASZ. 2017b. *Dobré praxe sociálního začleňování se představily na mezinárodní konferenci* [online]. Dostupné na: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dobre-praxe-socialniho-zaclenovani-se-predstavily-na-mezinarodni-konferenci>.
- 3) ASZ. 2017c. *Metodiky a manuály dobré praxe* [online]. Dostupné na: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/metodiky-a-manualy-dobre-praxe>.
- 4) Barša, Pavel. 1999. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: CDK.
- 5) Braga, Michela; Palvarini, Pietro. *Sociální bydlení v EU*. 2013. Zpracováno pro potřeby Výboru pro zaměstnanost a sociální věci Evropského parlamentu. Brusel: EU. 57 s.
- 6) Brno. 2017. *Průběžné hodnocení projektu Rapid Re-housing* [online]. 6. 11. 2017. Dostupné na: <https://www.brno.cz/brno-aktualne/tiskovy-servis/tiskove-zpravy/a/prubezne-hodnoceni-projektu-rapid-re-housing/>.
- 7) CČČD. 2014. *Speciální poděkování* [online]. Dostupné na: <http://celeceskoctedetem.cz/o-nas/specialni-podekovani>.
- 8) CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i. 2016. *Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti* [online]. Dostupné na: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a2081/f9/ov16072_1.pdf.
- 9) ČSI. 2017. *Společné vzdělávání ve školním roce 2016/2017* [online]. *Tematická zpráva České školní inspekce, říjen 2017*. Dostupné na: <http://www.csicr.cz/getattachment/2a015a62-beeb-489e-8150-e0e4cd3959b3/Shrnuti-Spolecne-vzdelavani-ve-skolnim-roce-2016-2017.pdf..>
- 10) ČT 24. 2017. *Inkluze je zpackaná, povinná školka zbytečná. Novinky ve školství politici v debatě nešetřili* [online]. 26. 9. 2017. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/node/2253484>.

¹⁵ Indikátor byl vyjádřen procentem kladným odpovědí na otázku „Označil/a byste se za příslušníka skupiny, které je v této zemi diskriminována?“

- 11) Deník Referendum. 2017. *Inkluze: Školy mají více peněz, děti zůstávají v těch speciálních* [online]. 1. 11. 2017. Dostupné na: <http://denikreferendum.cz/clanek/26408-inkluzе-skoly-maji-vice-penez-deti-zustavaji-v-tech-specialnich>.
- 12) Dobré praxe. 2017. *Mobilní terénní práce* [online]. Dostupné na: <https://www.dobrepraxe.cz/dobre-praxe/mobilni-terenni-prace>.
- 13) Doležilová, Veronika. 2016. *Omyly a mýty o novele školského zákona č. 82/2015 Sb., 1. část* [online]. Řízení školy: Školní poradenství v praxi. Roč. 3, č. 3. Dostupné na: <http://online.rizeniskoly.cz/cz/casopis/skolni-poradenstvi-vpraxi/omyly-a-myty-o-novele-skolskeho-zakona-c-82-2015-sb-1-cast.m-2728.html>.
- 14) DVS. 2016. *Zapojení zdravotně postižených Do veřejných zakázek bude férovější* [online]. Dostupné na: <http://denik.obce.cz/clanek.asp?id=6717018>.
- 15) Elpida. 2017. *Projekty Old's Cool* [online]. Dostupné na: <http://elpida.cz/projekty-rozcestnik>.
- 16) Eurostat. 2017. *Youth unemployment rate by sex* [online]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t esem140&plugin=1>.
- 17) FEANTSA. 2017. *FEANTSA Ending Homelessness Awards 2017* [online]. Dostupné na: <http://www.feantsa.org/en/activities/feantsa-ending-homelessness-awards-2017>.
- 18) Fónadová, Laura. 2014. *Nenechali se vyloučit. Sociální vzestupy Romů v české společnosti*. Brno: Masarykova univerzita.
- 19) Gabal, Ivan., Čada, K. 2010. Romské děti v českém vzdělávacím systému. In: Matějů, P., J. Straková, A. Veselý (eds.) *Nerovnosti ve vzdělávání. Od měření k řešení*. Praha: Slon.
- 20) Gabal, Ivan. *Sociální vyloučení a začleňování v Česku* [online]. In: TV ČT iVysílání. 19. 6. 2017. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10000000166-knihovna-vaclava-havla/217254000020006-socialni-vylouceni-a-zaclenovani-v-cesku/>.
- 21) GAC. 2006. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. Praha: Gabal Analysis & Consulting.
- 22) Gerbery, Daniel a R. Džambazovič. 2011. *Inovatívne orientácie v sociálnej politike: perspektíva sociálnej inklúzie*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- 23) Hall, Dimitris. 2017. *Homeless Tour Guides in Europe* [online]. Spotted by Locals, 16. 6. 2017. Dostupné na: <http://www.spottedbylocals.com/blog/homeless-tour-guides-in-europe/>.
- 24) Handlír, Karel. 2017. *Konference: ZŠ Krnov* [online]. In: Youtube. 30. 3. 2017. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=IB4chHnCN0Y>.
- 25) Helsinki Watch. 1992. *Czechoslovakia's Endangered Gypsies. A Helsinki Watch Report* [online]. New York: Human Rights Watch. Dostupné na: <https://www.hrw.org/reports/pdfs/c/czechrep/czech.928/czech928full.pdf>.
- 26) Human Rights Watch. 1996. *Roma in the Czech Republic. Foreigners in the Own Land* [online]. *Human Rights Watch* 8(11). Dostupné na: <https://www.hrw.org/legacy/reports/1996/Czech.htm>.
- 27) Housing First. 2017. *Rapid Re-housing Brno: Pilotní testování zabydlování rodin s dětmi* [online]. Dostupné na <https://hf.socialnibydleni.org/rapid-re-housing-brno>.
- 28) IPSI. 2017a. *O nás* [online]. Dostupné na: <http://socialniinkluzе.cz/o-nas/>.

- 29) IPSI, 2017b. *Mapa událostí* [online]. Dostupné na: <http://socialniinkluzie.cz/dokumenty/mapaudalosti/>.
- 30) Ivanov, Andrey, et al. (eds.). 2002. *The Roma in Central and Eastern Europe. Avoiding the Dependency Trap*. Bratislava: United Nations Development Programme.
- 31) Jiránek, Radek. 2017. *Konference: Jiránek* [online]. In: Youtube. 2. 4. 2017. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=rvSs6XCDz8A&feature=youtu.be>.
- 32) Kajnar, Petr. 2012. *Program Sociální inkluze Ostrava* [online]. In: Youtube. 13. 2. 2012. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=yCdJCGdTrIA>.
- 33) Karásek, Zdeněk. 2012. *Program Sociální inkluze Ostrava* [online]. In: Youtube. 13. 2. 2012. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=yCdJCGdTrIA>.
- 34) Katrňák, Tomáš, N. Simonová. 2011. 'Intergenerační vzdělanostní fluidita a její vývoj v České republice v letech 1989 až 2009. *Sociologický časopis* 47, 2:207–242.
- 35) Katrňák, Tomáš. 2004. *Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- 36) Klusáček, Jan, Hrstka, D. 2015. *Nákladnost vzdělávání dětí s lehkým mentálním postižením v základních školách praktických. Systémová podpora inkluzivního vzdělávání v ČR* [online]. Univerzita Palackého v Olomouci, Člověk v tísni, o.p.s. Dostupné na: <http://inkluzie.upol.cz/ebooks/analyza/analyza-17.pdf>.
- 37) Klička, Jan. 2017. *Veřejná služba se vrací. Kdo ji odmítne, může dostat jen 2200 korun*. Deník.cz, 1. 8. 2017. Dostupné na https://www.denik.cz/z_domova/verejna-sluzba-se-vraci-kdo-ji-odmitne-muze-dostat-jen-2200-korun-20170801.html.
- 38) Kuchařová, Věra, Janurová Psychlová, K. 2016. *Velikost a struktura skupin osob bez domova a osob vyloučených z bydlení* [online]. Praha: VÚPSV. Dostupné na: praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_419.pdf.
- 39) Levitas, R., Ch. Pantayis, E. Fahmy, D. Gordon, E. Lloyd, D. Patsios. 2007. *The multi-dimensional analysis of social exclusion*. Bristol: Institute for Public Affairs, University of Bristol. Dostupné z: <http://dera.ioe.ac.uk/6853/1/multidimensional.pdf>.
- 40) Lukovič, R. 2015. *Praktické problémy se zvýhodněním dodavatelů zaměstnávající osoby se zdravotním postižením v rámci procesu posouzení a hodnocení nabídek* [online]. Epravo.cz, 18. 8. 2015. Dostupné na: <https://www.epravo.cz/top/clanky/prakticke-problemy-se-zvyhodnenim-dodavatelu-zamestnavajici-osoby-se-zdravotnim-postizenim-v-ramci-procesu-posouzeni-a-hodnoceni-nabidek-98575.html>.
- 41) Massey, Douglas. S.; N. A.Denton. 1988. The dimensions of residential segregation. *Social Forces* 67(2), pp. 281-315.
- 42) Mareš, Petr, M. Rákoczyová, T. Sirovátka a kol. 2006. *Sociální vyloučení a sociální začleňování v České republice jako veřejně politická agenda*. Praha: CESES FSV UK.
- 43) Mareš, Petr, Sirovátka, T. 2008. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda* [online]. Sociologický časopis. Vol. 44, No. 2: 271–294. Dostupné na: http://inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/Socialni_vyloucení_exkluze_a_sociální_zaclenovani_inkluzie.pdf.

- 44) Mareš, Petr; Horáková, M., Rákoczyová, M. 2008. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Brno: VÚPSV.
- 45) Matějů, Petr, J. Straková (eds.). 2006. *Nerovné šance na vzdělání: Vzdělanostní nerovnosti v České republice*. Praha: Academia.
- 46) Mathieson, J. a kol. 2008. „Social Exclusion. Meaning, measurement and experience and links to health inequalities. A review of literature.“ *WHO Social Exclusion Knowledge Network Background Paper 1* [online]. UK: Lancaster University.
- 47) MMR. 2017. *Vybrané údaje o bydlení 2016 (červen 2017)* [online]. Praha: MMR – Odbor politiky bydlení. Praha: MMR. Dostupné na: <https://www.mmr.cz/getmedia/66abe410-916e-4285-9e76-c1e70050b576/Vybrane-udaje-o-bydleni-2016.pdf>.
- 48) MPSV. 2007. *Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Gabal Analysis and Consulting.
- 49) MPSV. 2012. *Sociální začleňování* [online]. 9. 5. 2012. Dostupné na: <https://www.mpsv.cz/cs/9078>.
- 50) MPSV. 2014. *Strategie pro sociální začleňování 2014 -2020* [online]. Praha: MPSV. Dostupné na: https://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf.
- 51) MPSV. 2016. *Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020*[online]. 3. 8. 2016. Dostupné na: <https://www.mpsv.cz/cs/17081>.
- 52) MPSV 2017. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2016* [online]. Praha: MPSV - Odbor finančního řízení a evaluací. Dostupné na: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31493/Statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_sociálních_věcí_2016.pdf.
- 53) MŠMT. 2015. *Přehled nejdůležitějších změn vyplývajících z novely školského zákona a některých dalších zákonů vyhlášené pod č. 82/2015 Sb* [online]. Praha: MŠMT. Dostupné na: www.msmt.cz/file/35210_1_1/.
- 54) MŠMT. 2016. *Vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných* [online]. Praha: MŠMT. Dostupné na: http://www.msmt.cz/uploads/Vyhlaska_c.272016_Sb._o_vzdelavani_zaku_se_speciálními_vzdelavacími_potřebami_a_zaku_nadaných.pdf.
- 55) MŠMT. 2017. *Analýza společného vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT. Dostupné na: http://www.msmt.cz/file/44412_1_1/.
- 56) Musil, Libor; Bareš, Pavel; Havlíková, Jana. 2011. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR: Analýza výkonu profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR podle formálního ukotvení a podle reálných potřeb v jednotlivých systémech sociální ochrany*. Praha: VÚPSV, v.v.i., s. 493. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17209/analyza_vykonu_sp.pdf
- 57) MV ČR. 2009. *Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení* [online]. Praha: MV ČR. Dostupné na: <http://docplayer.cz/3913624-Identifikace-zasadnich-problemu-v-oblasti-socialniho-vyloucení.html>.
- 58) MŽP SR. 2016. *Spišský Hrhov získal mimoriadne ocenenie v súťaži Európska cena obnovy dediny 2016* [online]. Dostupné na: <https://www.minzp.sk/sluzby/osveta-neformalna-environmentalna-ychova/aktualne-informacie/spisky-hrhov-ziskal-mimoriadne-ocenenie-sutazi-europska-cena-obnovy-dediny-2016.html>.

- 59) Nejdřív střecha. 2017. *O projektu* [online]. Dostupné na: <http://www.nejdriivstrecha.cz/#oprojektu>.
- 60) Nekorjak, Michal, A. Souralová, K. Vomastková. 2011. Uváznutí v marginalitě: vzdělávací trh, "romské školy" a reprodukce sociálně prostorových nerovností. *Sociologický časopis*, vol. 47, No. 4, pp. 657-680.
- 61) Novák, Karel A., Matoušek, R. 2016. *Analýza dopadů opatření rapid re-housing pro rodiny s dětmi na veřejné rozpočty* [online]. Praha: Platforma pro sociální začleňování. Dostupné na: http://www.socialnibydeni.org/sites/default/publicFiles/SOUBORY/2017/11/22/20-54-49/3_cbarrh_161003_1str.pdf.
- 62) Open Society Foundations. 2010. *No Data—No Progress Data Collection in Countries Participating in the Decade of Roma Inclusion 2005–2015* [online]. New York: Open Society Institute.
- 63) Ostrava. 2016. *Sociální začleňování: Program sociální inkluze Ostrava* [online]. 29. 1. 2015. Dostupné na: <https://www.ostrava.cz/cs/o-meste/aktualne/kampane/program-socialni-inkluze-ostrava-1>.
- 64) Percy-Smith, J. 2000. *Policy Responses to Social Exclusion. Towards Inclusion?* Buckingham: Open University Press.
- 65) Platforma pro sociální bydlení. 2016. *Tisková zpráva: Sociální bydlení skončuje s byznysem s chudobou, stát dokonce ušetří, říká nová analýza* [online]. 5. 10. 2016 Dostupné na: <http://www.socialnibydeni.org/cs/novinky/tiskova-zprava-socialni-bydleni-skoncuje-s-byznysem-s-chudobou-stat-dokonce-usetri-rika-nova-analyza-28-10-2016>.
- 66) Platforma pro sociální bydlení. 2014. *Systém sociálního bydlení v České republice: Poziční dokument Platformy pro sociální bydlení* [online]. IQ Roma servis.
- 67) *Principy inkluzivního vzdělávání*. Informační portál Inkluzivní škola.cz [online]. Dostupné: <http://www.inkluzivniskola.cz/pedagogicka-prace-s-diverzitou/principy-inkluzivniho-vzdelavani>
- 68) RPIC-ViP. 2014. *Sociální inkluze Ostrava!!! Aktualizovaný integrovaný program 2014+* [online]. Ostrava: RPIC-ViP. Dostupné na: https://www.ostrava.cz/cs/o-meste/aktualne/kampane/program-socialni-inkluze-ostrava-1/archiv/program-socialni-inkluze-ostrava/Program_socialn_inkluze_Ostrava_Aktualizovany_dokument.pdf.
- 69) Řezníček, David, Hejná, Alena. 2017. *Novela zákona o pomoci v hmotné nouzi a její dopad na vyplácení doplatku na bydlení* [online]. Epravo.cz, 3. 10. 2017. Dostupné na: <https://www.epravo.cz/top/clanky/novela-zakona-o-pomoci-v-hmotne-nouzi-a-její-dopad-na-vyplaceni-doplatku-na-bydleni-106401.html>.
- 70) Sborník případů dobré praxe. 2014. *Úspěšné metody a praxe na poli sociálního začleňování z Belgie a Nizozemska. Projekt Práce s romskou komunitou ve městě Karviná* [online]. Praha, Karviná: Romaplatform. Dostupné na: http://www.romaplatform.cz/besmart/uploaded/05/sbornik_cz.pdf.
- 71) Sdělení komise EVROPA 2020 – Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění. KOM(2010) 2020, konečné znění. Dostupné na: https://www.vlada.cz/assets/evropske-zalezitosti/evropske-politiky/strategie-evropa-2020/Evropa_2020_cz_Sdeleni_EK.pdf

- 72) Simonová, Natalie. 2003. The Evolution of Educational Inequalities in the Czech Republic after 1989. *British Journal of Sociology of Education* 24, 4:469–483.
- 73) Sirovátka, Tomáš, M. Rákoczyová, I. Šimíková a R. Trbola. 2013. *Indikátory strategie potlačování chudoby a sociálního vyloučení v České republice* [online]. Brno: VÚPSV. Dostupné na: https://www.mpsv.cz/files/clanky/17713/Methodika_strategie_potlacovani_chudoby.pdf.
- 74) Steklý, Petr. 2017. *Konference: Social Trade* [online]. In: Youtube. 3. 4. 2017. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=RLNNCDrYgjo&feature=youtu.be>.
- 75) Šafr, Jiří, Ivo Bayer, Markéta Sedláčková. 2008. *Sociální koheze. Teorie, koncepty a analytická východiska* [online]. Sociologický časopis, Vol. 44, No. 2: 247–269. Dostupné na: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/ec7a68a380fda39fe5a007598aac2096448a6653_516_2008-2Safr.pdf.
- 76) Šimáček, Martin. 2014. *Šimáček: Pro každého potřebného musí být bydlení k dispozici*. In: DTV. 30. 6. 2014. Dostupné na: <https://video.aktualne.cz/dtv/simacek-pro-kazdeho-potrebneho-musi-byt-bydleni-k-dispozici/r~086aa4aa007b11e4b399002590604f2e/>.
- 77) Štěpánek, Martin. 2012. *Program Sociální inkluze Ostrava*. In: Youtube. 13. 2. 2012. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=yCdJCGdTrIA>.
- 78) Trbola, Robert, T. Sirovátka, I. Šimíková. 2016. *Vyhodnocení soustavy indikátorů Strategie sociálního začleňování České republiky pro roky 2014 – 2020* [online]. Praha: VÚPSV. Dostupné na: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_418.pdf.
- 79) Trbola, Robert, Nečkasová, M., Rákoczyová, M. 2015. *Role lokálních vlád při řešení problémů sociálního začleňování*. Praha: VÚPSV.
- 80) Unicef. 2011. *The Right of Children with Disabilities to Education: A Rights-Based Approach to Inclusive Education in the CEEIS Region* [online]. Geneva: Unicef. https://www.unicef.org/eca/education_18613.html.
- 81) ÚV ČR. 2017. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2016* [online]. Praha: ÚV ČR - Sekce pro lidská práva, Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny. Dostupné na: <https://drive.google.com/file/d/0BygbeLPDnJpoTOJRd1BOSURnMWs/view>.
- 82) Veselá, Michaela, Pospíšilová, K., Mazel, M., Balabánová, H. 2009. *Sociální vyloučení: Dobrá praxe a řešení* [online]. Společně k bezpečí o.s., Praha. Dostupné na: www.mvcr.cz/soubor/soc-vylouceni-dobra-praxe-reseni-pdf.aspx.
- 83) Vláda ČR. 2017a. *Vláda schválila návrh zákona o sociálním bydlení* [online]. 8. 3. 2017. Dostupné na: https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/jan_chvojka/aktualne/vlada-schvalila-navrh-zakona-o-socialnim-bydleni-154194/.
- 84) Vláda ČR. 2017b. *Vláda schválila věcný záměr zákona o sociálním podnikání* [online]. 15. 5. 2017 Dostupné na: https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/jan_chvojka/aktualne/vlada-schvalila-vecny-zamer-zakona-o-socialnim-podnikani-156279/.
- 85) Vládní návrh zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) [online]. 2014. Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7&CT=288&CT1=0>

- 86) Votavová, Renata. 2013. Rozdílný význam pojmů integrace a inkluze [online]. <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/SSC/17243/ROZDILNY-VYZNAM-POJMU-INTEGRACE-A-INKLUZE.html/>.
- 87) VÚPSV. 2017. *Vyhodnocování účinnosti a efektivity realizace APZ* [online]. Dostupné na: http://www.vupsv.cz/index.php?p=evaluation_of_aep&site=default.
- 88) Weinerová, Renata. 2012. *Konference „sociální začleňování v Česku – nejlepší praxe.. 24. 10. 2012, RADIOPALÁC, PRAHA* [online]. Český lid, Číslo 4, Roč. 99, Dostupné na: <http://ceskylid.avcr.cz/media/articles/97/submission/original/97-185-1-SM.pdf>.
- 89) World Bank. 2012. *Toward an Equal Start: Closing the Early Learning Gap for Roma Children in Eastern Europe*. Dostupné na: http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/RomaECD_FinalReport.pdf.
- 90) Zeiglerová, Alena. *Sociální vyloučení a začleňování v Česku*. In: TV ČT iVysílání. 19. 6. 2017. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1000000166-knihovna-vaclava-havla/217254000020006-socialni-vyloucení-a-zaclenovani-v-cesku/>.
- 91) Zpráva o plnění opatření Strategie sociálního začleňování 2014-2020 za rok 2016. Praha: MPSV, 2017. s. 197. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/30874/Zprava_o_plneni_opatreni_Strategie_socialniho_zaclenovani_za_r._2016.pdf

Publikace vznikla v rámci projektu
**„Asociace nestátních neziskových organizací ČR
jako most mezi veřejnou správou a neziskovým sektorem“**,
reg. č. CZ.03.2.63/0.0/0.0/99_041/0002233
a byla financována z prostředků Evropské unie
(ESF, Operační program Zaměstnanost).

EVROPSKÁ UNIE
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

